

**A bűnözés, mint deviancia, valamint a büntetés-végrehajtás
világa és a szociális munka kapcsolata**

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat elkészítésében nyújtott segítségéért szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Homoki Andreának a Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar adjunktusának, a Szegedi Fegyház és Börtön dandártábornokának dr. Kiszely Pál bv. főtanácsos Úrnak, kapcsolattartómnak Kozák József bv. őrnagy Úrnak, valamint a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet vezető nevelőjének, Puju János százados Úrnak, a nagyapámnak és természetesen szeretném megköszönni minden fogvatartott részvételét a kutatásban.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	5
II. Szakirodalmi áttekintés	7
II. 1. Kulcsfogalmak	7
II. 1. 1. A bűn	7
II. 1. 2. A bűn megelőzése	8
II.1. 3. A büntetés	10
II. 1. 3. 1. A büntetés célja	11
II. 1. 3. 2. A szabadságvesztés büntetés	12
II. 2. Deviancia	13
II. 2. 1. A deviancia fogalma	13
II. 2. 2. Devianciaelméletek	14
II. 2. 2. 1. A deviancia funkciói és diszfunkciói	14
II. 2. 2. 2. Biológiai elmélet	15
II. 2. 2. 3. Pszichológiai elmélet	16
II. 2. 2. 4. Szocializáció zavarai	17
II. 2. 2. 5. A bűnözés magyarázata a racionális választás elmélete alapján	17
II. 2. 2. 6. Kulturális elmélet	17
II. 2. 2. 7. Anómiaelméletek	17
II. 2. 2. 8. Minősítési elmélet	19
II. 3. Család, mint a deviancia kialakulásának egyik lehetséges színtere	20
II. 3. 1. A család definíciója	20
II. 3. 2. A gyermek és család	20

II. 3. Büntetés - végrehajtás	22
II. 3. 1. A büntetés – végrehajtási szervezet definíciója	22
II. 3. 2. A Csemegi – kódex	22
II. 3. 3. A szabadságvesztés – büntetés – végrehajtásának alapelvei	22
II. 3. 4. Mi a különbség a fegyház, börtön, fogház között?	24
II. 4. A Szegedi Fegyház és Börtön	26
II. 5. Szociális munka a büntetés – végrehajtás világában	27
II. 5. 1. A büntetés-végrehajtási nevelésről és a szociális munkáról általánosságban	28
II. 5. 1.1. A szociális munkáról általánosságban	28
II. 5. 1.1.1. A szociális munka definíciója	28
II. 5. 1.1. 2. A szociális munka, mint tudomány	29
II. 5. 1.1.3. A szociális munka célja	29
II. 5. 1.1.4. A humán ökörendszer	30
II. 5. 1.1.5. A szociális munka eszközei, alapértéke	31
II. 5. 1.1.6. Mire van szüksége a kliensnek?	32
II. 5. 1.2. A büntetés-végrehajtási nevelés	33
II. 5. 1.3. Mi történik a szabadulás után?	34
III. Kutatási módszer	35
IV. Kérdőívek elemzése	36
V. Összefoglalás	52
VI. Következtetések, Javaslatok	53
Irodalomjegyzék	55
Melléklet	59

„Uram!

Tégy engem a Te békéd eszközévé,

Hogy ahol gyűlölet van, oda szeretetet vigyek,

Ahol sérelem, oda megbocsájtást,

Ahol széthúzás, oda egyetértést,

Ahol tévedés, oda igazságot,

Ahol kétség, oda hitet,

Ahol kétségbeesés, oda reményt,

Ahol sötétség, oda világosságot,

Ahol szomorúság, oda örömet.

Hogy ne vigaszt keressek,

Hanem vigasztaljak,

Hogy ne megértést keressek,

Hanem másokat értsek meg,

Hogy ne engem szeressenek,

Hanem szeretetet nyújtsak.

Mert amikor adunk, akkor kapunk, mikor megbocsájtunk, nyerünk bocsánatot,

mikor meghalunk, születünk meg az örökkévalóságra!”

(Assisi Szent Ferenc)

I. Bevezetés

Kutatásom célja a bűnelkövetők életének, családi körülményeinek, problémáik feltérképezésének a feltárása, valamint annak vizsgálata, hogy az elítéltek milyen ismeretekkel rendelkeznek a szociális munkáról.

A büntetés végrehajtás, a börtönök, valamint a bűnözés iránti érdeklődésem már kicsi korom óta megfigyelhető. Általános iskolában történelem órán rendkívül megfogtak Hammurapi törvényei vagy akár Mózes Tízparancsolata. Ekkor még nem voltam tisztában, hogy e törvények a büntetés történetének kezdetei. Mikor már gimnazista lettem, egyre több dokumentumfilmet néztem a börtönök világáról. Szerencsére mostani egyetemi tanulmányaim alatt már betekintést nyerhettem különböző büntetés végrehajtási intézetekbe. Egy szegedi börtönlátogatás után döntöttem úgy, hogy nekem ezzel a témával kell foglalkoznom és megírnom belőle dolgozatomat.

Témaválasztásomat azzal indoklom, hogy ma nemcsak Magyarországon, de az egész világon fontos állami feladat az elítéltek büntetése, a bűnözés visszaszorítása. Bűnelkövetők mindig is voltak, vannak és lesznek, ami megnehezíti a társadalmak életét és ezért is foglalkozni kell velük és ezért aktuális a téma mind a szakom, mind pedig a társadalom életében. Véleményem szerint a szociális munkás hasznos szerepet tölthet be a különböző büntetés-végrehajtási intézetekben. Hozzásegítheti a fogvatartottat ahhoz, hogy ne váljon visszaesővé és ezáltal a szabadultnak sikerülhet visszaintegrálódnia a társadalomba és annak hasznos tagjává válni. Ahogyan már említettem a büntetés már jóval Kr.e. megjelent. Úgy gondolom, hogy a büntetés-végrehajtás azért fontos téma, mert már a Homo erectus vagyis az első valódi ember körülbelül másfél millió évvel ezelőtti megjelenésének idejéből is vannak feltételezések a különböző társadalmak büntetési elveiről. Már akkor is megfigyelhetőek voltak a deviáns emberek, akiket már akkor is büntettek. Különböző elméletek születtek a deviancia kialakulására e témakörben. Caesar Lombroso egy biológiai megközelítést írt le. Vélekedése szerint vannak „született bűnözők”, akik születéstől arra vannak rendelve, hogy bűnözővé váljanak. Véleménye szerint az ember koponyája formájából lehet azonosítani a bűnözőt. Sigmund Freud pszichológiai megközelítésből próbál magyarázatot adni a bűnözésre. Szerinte, ha a gyermek fejlődésének ödipális szakaszában nem sajátítja el az önkorlátozást, akkor az egyén zárkózottá, érzelem nélkülivé válik. Ez később bűnözéshez vezethet. Edwin Sutherland szociológiai szempontból közelítette meg e

témát. Gondolata alapján a bűnözési viselkedés ugyanúgy megtanulható, mint a törvénytisztelő magatartás. Tehát egyes társadalmakban a különböző szubkultúrák normáit elsajátítva válhat az egyén deviánssá. Robert King Merton bűnözéstudományában azt hangsúlyozza, hogy a bűnöző is normális ember. Anómiafogalma arra a feszültségre világít rá, amely az elfogadott normák és a társadalmi valóság konfliktusai miatt alakul ki az egyénben. E feszültség zavart kelt és devianciába torkollik.¹

Minden társadalmi normaszegés együtt jár bizonyos szankciókkal. E szankciókat a büntetés-végrehajtás feladata fogatosítani.

Sokat finomodott az évek folyamán a büntetés végrehajtás. Míg régen a halálbüntetés elfogadott szankciónak minősült, mára már ezt betiltották a legtöbb országban. Magyarországon a rendszerváltáskor, 1990-ben törölték el.

Dolgozatomban részletesen kifejtem a témához kapcsolódó fogalmakat, valamint a bűnözést, és a devianciát is. Ezen kívül kitérek a Szegedi Fegyház és Börtönre, bemutatást készítek róla. Továbbá a büntetés-végrehajtási intézetekben történő szociális munkát fejtem ki, valamint általánosságban a szociális munkáról írok. Véleményem szerint ezek a témák és kérdések fontosak lehetnek a büntetés-végrehajtás bemutatásakor, ezért körbejárom az imént felsorolt kérdéseket.

Hipotéziseim alátámasztására empirikus vizsgálatot készítettem. A Szegedi Fegyház és Börtönben elítélt fogvatartottakkal készítettem kérdőíves felmérést.

Hipotéziseim:

- Feltételezem, hogy a bűncselekményt elkövetők körében magas azoknak a száma, akiknek a családjában már volt elítélt.
- Feltételezem, hogy a fogvatartottak döntő többsége nincs tisztában azzal, hogy ki a szociális munkás és mivel foglalkozik.
- Feltételezem, hogy az elítéltek nagy többségének a szabadságvesztés büntetés letöltése ideje alatt szüksége lenne szociális munkás segítségére.

¹ Az elméletek pontos fellelhetősége: Fekete Sándor: *Deviancia és társadalom* Comenius Bt. Pécs, 2001.

II. Szakirodalmi áttekintés

II. 1. Kulcsfogalmak

Legelőször néhány fogalom áttekintésével, tisztázásával kezdem dolgozatomat. Kulcsfontosságúnak tartom, mivel az itt írtak alapján nagyjából képet kapunk arról, miről is fog szólni munkám, melyek a jelentős definíciók témám szempontjából.

II. 1. 1. A bűn

„A bűnözés minden társadalom típusban előfordul. Nincs olyan társadalom, amelyben a bűnözés ne léteznék. Formái eltérőek lehetnek, a büntettnék minősített cselekmények nem mindenütt ugyanazok, de mindig és mindenütt voltak emberek, akik viselkedésükkel magukra vonták a büntető megtorlást.”²

A bűn tehát szükséges, elválaszthatatlanul kötődik mindenfajta társadalmi élet alapfeltételeihez.³

A bűn fogalma a Pallas Nagy Lexikona szerint: a bűn jelent tágabb értelemben minden törvényszegést, mely bűnhődést von maga után, szorosabb és tulajdonképpeni értelemben azonban valamely erkölcsi törvény ellen való vétést. A bűn forrása Szt. Pál szerint az ember önzése, érzékisége és bűnös tudatlansága, amit a teológia személyesítve az ördögnek az emberre gyakorolt csábító befolyásával fejez ki. A bűn nemcsak cselekvéssel vagy mulasztással, de gondolattal is elkövethető. A bűn eredendően, azaz az Ádám óta veleszületett hajlam a rosszra.⁴

Az ókorban és a középkorban minden olyan magatartást bűnösnek tekintettek, amelynek eredményeként a bűncselekmény létrejött. Az eredményért pedig felelt minden olyan személy, aki jelen volt és közreműködött a cselekménynél. E felfogással sokszor együtt járt a kollektív felelősség intézménye, amelynek alapján nemcsak a cselekmény elkövetőjét vonták felelősségre, hanem annak családtagjait, esetleg azt a közösséget is, amelyhez az elkövető tartozott.

² Émile Durkheim: *A bűnözés normális jelenség* A deviancia szociológiája Szöveggyűjtemény A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke Könyvsorozata, Budapest, 1996. 9.

³ Émile Durkheim: *A bűnözés normális jelenség* i.m. 13.

⁴ A Pallas Nagy Lexikona IV. kötet Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893. 41.

A kánonjog az eredményfelelősség ellentettje. A kánonjogi felfogás szerint a bűn nemcsak a bűnös magatartással azonos, hanem a bűnös gondolatot is magában foglalja.

A XIX. században egyre jobban elfogadottá vált, hogy önmagában sem a bűnös gondolat, sem az eredmény nem elegendő a büntetőjogi felelősség megállapításához. Ahhoz, hogy egy cselekmény bűncselekménnyé váljon, jogellenesnek és bűnösnek kell lennie.⁵

Egy cselekmény Jerome Hall amerikai büntetőjogász elmélete szerint akkor minősül bűnösnek, ha megfelel a következő hét alapvető kritériumnak:

- a cselekménnyel kapcsolatos kritérium
- a törvényesség kritériuma
- a sérelem kritériuma
- az okozati összefüggés kritériuma
- mens rea: a bűnös tudat kritériuma
- az egybeesés kritériuma
- a büntetőjogi büntetendőség kritériuma.⁶

Minden társadalomban vannak olyan emberek, akik elkövetnek olyan cselekedeteket, amelyek a fenti fogalmak alapján bűncselekménynek minősülnek. A társadalmak ezeket a magatartási formákat különféle eszközökkel szankcionálják. A szankció azonban mindig az utolsó eszköz. A bűnözés az egyetlen, ami minden társadalomban előfordul, többek között kortól, nemtől függetlenül. Mivel a bűnözés mindenhol jelen van, ezért egyetemesnek tekinthetjük. A bűnözés visszaszorítására kell törekednie minden társadalomnak és egyénnek.

II. 1. 2. A bűn megelőzése

„Jobb megelőzni a bűntetteket, mint büntetni azokat. Ez a fő célja minden jó törvényhozásnak...” „Meg akarjátok előzni a bűntetteket? Tegyétek, hogy a törvények világosak, egyszerűek legyenek és hogy a nemzet egész ereje azok védelmére összpontosuljon s egyetlen része se használtassék fel megsemmisítésükre. Tegyétek,

⁵ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* Korona Kiadó, Budapest, 2004. 139-140.

⁶ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: *Kriminológia* Osiris Kiadó Budapest, 2005. 312.

hogy a törvények ne annyira az emberek osztályait, mint inkább magukat az embereket szolgálja. Tegyétek, hogy az emberek tartsanak tőlük, de csakis tőlük tartsanak.”⁷

A fenti gondolatokat Cesare Beccaria fogalmazta meg, közel 250 évvel ezelőtt. A mai társadalmakban sem veszített aktualitásából. A büntető politika elsődleges célja a bűn megelőzése. A bűnmegelőzés nem más, mint a mindenkori bűnözés állapotának pontos felmérése, mennyiségi és minőségi mutatóinak megismerése, másrészt a bűnözéshez vezető út felderítése. A bűnmegelőzés gyökerei a régi történelmi korokra nyúlik vissza. Úgyis fogalmazhatnánk, hogy amióta létezik bűn, azóta együtt jár a bűnüldözéssel, a büntetéssel, a büntetés-végrehajtással és a bűnmegelőzéssel.⁸

A megelőzés tudatos emberi cselekvés, amely a devianciák keletkezésének megfékezésére vagy az általuk okozott kár elhárítására irányul. Ez egyaránt lehet egyes személyek természetes közösségek (család), érdekközösségek (szomszédság), állami és nem állami, társadalmi szervezetek spontán vagy célzatosan kialakított programja. A legtagabb értelemben vett megelőzés a devianciákat termelő társadalmi folyamatokba való olyan tudatos beavatkozást jelent, amelyek fékezik azok újratermelődését.⁹

A bűnmegelőzés modelljét a cselekvési lehetőség és annak címzettjei szempontjából három szinten lehet megközelíteni. A háromféle megelőzés lényege a következőkben összegezhető: az elsődleges (primer) prevenció a bűnözést a gyökerénél ragadja meg, mégpedig azzal, hogy világossá teszi a normákat, és ezáltal stabilizálja a jogtudatot (pozitív generálprevenció), és – ideális esetben – kiküszöböli a bűnözés mélyen fekvő okait (mint például szocializációs deficit, vagy szociostrukturális hiányosságok), továbbá vonzóvá teszi a jogkövetést annak jutalmazásával. A másodlagos (szekunder) prevenció a bűnözés ellen annak felületi szintjén küzd, elsődlegesen az elrettentés eszköztárával. Az aktuálisan veszélyeztetett, illetve támadó személyt a bűnalkalmak struktúrájának megváltoztatásával vagy a normakövető magatartás vonzerejének megnövelésével tartja távol a bűncselekménytől. A harmadlagos (tercier) prevenció a

⁷ Rosta Andrea: *A bűnmegelőzés elmélete* LOISIR Kft., Budapest-Piliscsaba, 2006. 9.

⁸ Rosta Andrea: *A bűnmegelőzés elmélete* i.m. 13-18.

⁹ Gönczöl Katalin: *Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia* Büntetőpolitika, bűnmegelőzés, ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai tanszéke, Budapest, 1994. 180.

tettesre összpontosít a büntetés, a kezelés és a reszocializáció eszközeinek alkalmazásával, a visszaesés elkerülése érdekében.¹⁰

II. 1. 3. A büntetés

Amennyiben nem sikerül a bűncselekmények kialakulását megelőzni, az állam az igazságszolgáltatási hatalmával élve az elkövetőket felelősségre vonja, valamilyen büntetésben részesíti őket. Ma Magyarországon a Büntető Törvénykönyv szankcióként büntetéseket és mellékbüntetéseket ismer. A büntetések közé tartozik:

- szabadságvesztés
- közérdekű munka
- pénzbüntetés
- foglalkozástól eltiltás
- járművezetéstől eltiltás
- kiutasítás

Mellékbüntetések:

- közügyektől eltiltás
- kitiltás¹¹

A büntetés egyidős az emberi társadalommal. Valamennyi emberi közösség alapvető érdeke, hogy a belső rendet veszélyeztető cselekedeteket korlátozza, elhárítsa, a sértőket szankcionálja. Az ősi közösség engesztelő aktusokkal, rosszállással, megszégyenítéssel, végső soron kiközösítéssel igyekezett oldani a feszültségeket. Ekkoriban a társadalomban kialakult ellentéteket egyszerűen csak kezelni kellett. Nem büntetni, hanem a konfliktusként jelentkező problémát felszámolni. Ezen ősi „jog” alkalmazásához apparátus nem állott még rendelkezésre az előljárók, vezetők és papok a csoport közreműködésével oldották meg feladatukat. A szükséges kényszert a közösség nyomása a közvélemény súlya teremtett meg.¹²

¹⁰ Barabás Tünde-Dallos Endre - Irk Ferenc - Kovács Róbert - Windt Szandra: *Épített környezet – bűnözés - szituációs bűnmegelőzés* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008. 21.

¹¹ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

¹² Mezey Barna: *Régi idők tömlőcei* Büntetések, börtönök, bakók Rubicon – Ház Bt., 2010. 10.

E nemzetiségi törzsi csoportokban a közösség vállalata fel tehát mindazon dolgok büntetését, amelyeket bűnnek ítélték.¹³

A büntetések közé tartozott a halálbüntetés, a testfenyítés és testcsonkítás, a megszégyenítés és a vagyonbüntetés. A középkorban a rendes főbüntetés a halálbüntetés volt, melyet csupán kiegészítettek a nyilvános végrehajtás keretében szervezett testi büntetések, a csonkítások, megbélyegzések, verések. A vagyonbüntetés évszázadokon át csak a vagyonosok büntetése lehetett, a szegényeket alig, a nincsteleneket nem érintette. A szabadságbüntetés korai formái nem a bezárással, hanem a kizárással kapcsolatban fejlődtek ki. A kiközösítés az ősi közösségek végső eszköze volt, a konfliktus okozójával szemben. A kivetettel szemben a csoportnak egyszerűen meg kellett szabadulnia az általa létrehozott veszélytől. A csoport támogatásának és védelmének megvonása az elkövető számára a természetnek való teljes kiszolgáltatottságot, végső soron a halált jelentette.¹⁴

II. 1. 3. 1. A büntetés célja

A magyar büntető törvényhozás történetében először az 1950. évi Btá.¹⁵ rendelkezett arról, hogy mi is a büntetés célja. E szerint a büntetést a dolgozó nép érdekében a bűnelkövető megjavítása és nevelése, valamint a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni. Az 1961. évi Büntető Törvénykönyv alapján elsődleges cél a társadalom védelme, az elkövető megjavítása és az általános visszatartás. Az 1978. évi Büntető Kódex a speciális prevenciót és az általános megelőzést emeli ki:

Btk. 37. §. A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. A törvény alapján a büntetés végső célja tehát az általános és speciális megelőzés.¹⁶

A törvény szövege alapján a büntetés célját két szinten lehet meghatározni:

- a társadalom védelme és ennek érdekében
- az újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése.

¹³ Lewis Lyons: *A büntetés története* Magyar Könyvklub Rt. Budapest 2005. 11.

¹⁴ Mezey Barna: *Régi idők tömlőcei* i.m. 21.

¹⁵ a Büntető Törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény

¹⁶ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* i.m. 361.

A büntetés újabb cselekménytől visszatartó hatásának nemcsak a megbüntetett személlyel szemben kell érvényesülnie, hanem a társadalom többi tagjával szemben is. A bűncselekmény elkövetőjével szemben alkalmazott büntetés üzenete a társadalom többi tagja számára az, hogy az elkövető a cselekménye miatt biztosan számíthat valamilyen jogkövetkezményre, ezért tehát nem érdemes bűncselekményt elkövetni.¹⁷

A megelőzés több szinten értelmezhető. Szűk értelemben a már bűncselekményt elkövetett személyek további bűnelkövetésének megakadályozása. Szélesebb értelemben felfogott megelőzés a bűn elkövetés szempontjából magas rizikójú társadalmi csoportok számára szervezett programok és segítségnyújtási lehetőségek kialakításával valósulhat meg. A legszélesebb értelemben vett megelőzés a teljes populációra irányul és sokféle társadalompolitikai eszköz használatát igényli az egyes rétegek, csoportok leszakadásának a megelőzésére.¹⁸

II. 1. 3. 2. A szabadságvesztés büntetés

A szabadságvesztés, mint önállóan és elsődlegesen alkalmazott büntetés csak az újkor, a kapitalista viszonyok terméke. Előzményei között megemlíthetjük az őrizet, a kényszermunka, a deportáció intézményét. Közvetlen előzményei közé tartoznak még a fenytőházak, a várfogság és a dologházak. Magyarországon a szabadságvesztés – büntetést elsőként III. Károly 1723. évi dekrétuma (12. cikkely 2. §) írt elő a vérfertőzés büntetése. Az első fenytő és dologháznak nevezett büntető intézet 1772-ben gróf Eszterházy Ferenc magánkezdeményezésére nyílt meg Szempcen.¹⁹

Hazánkban a szabadságvesztés - büntetés jelenti azt a legsúlyosabb társadalmi elítélést, amely a törvényeket sértő viselkedés megbüntetéseként érheti az embert. A börtön tehát a büntetést szolgálja, a bűncselekményt elkövetettnek bűnhődnie kell. A börtön, büntető funkciója mellett elriasztó, valamint javító – nevelő funkcióval rendelkezik. A bebörtönzés időtartamát fel kell használni a rab valamilyen szintű megjavítására, korrekciójára, nevelésére azért, hogy ne veszélyesebb potenciális bűnelkövetőként

¹⁷ Blaskó Béla: *Magyar büntetőjog általános rész* Rejtjel Kiadó Budapest-Debrecen 2010. 405-407.

¹⁸ Gosztonyi Géza – Kerecsi Klára: *A családsegítő és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben* Büntetőpolitika Bűnmegelőzés ELTE Szociológiai Intézet Budapest 1994. 129-130.

¹⁹ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* i.m. 365-367.

jöjjön ki a börtönből, hanem éppen fordítva, alkalmasabbá váljon a társadalmi visszailleszkedésre.²⁰

II. 2. Deviancia

Dolgozatom egyik központi fejezete a deviancia bemutatása. A fogalom jelentős témám szempontjából, mivel ez lehet a bűnözés egyik kiinduló pontja. Ebben a fejezetben megemlítem a deviancia fogalmát, ezután az erről szóló különböző elméletekről írok, valamint a családról, mint a deviancia kialakulásának egyik színteréről.

II. 2. 1. A deviancia fogalma

A deviancia fogalmára számos tudományos szóhasználat létezik, melyek a teljesség igénye nélkül mind relevánsak.

A deviancia fogalmának meghatározására többen tettek kísérletet. Véleményem szerint az alábbi meghatározások fejezik ki legjobban a deviancia fogalmát, lényegét. Az általam olvasott további definíciók túl tudományosnak vagy megfoghatatlannak minősültek. Fekete Sándor, Andorka Rudolf és Kolozsi Béla nemcsak a nép egyszerű embere számára, hanem a szakemberek számára is világossá és érthetővé teszi a fogalom megértését.

Fekete Sándor szerint *„a deviancia kifejezés elferdülést, elhajlást jelent. A társadalomtudományokban deviáns viselkedésnek nevezik a társadalmi normáktól való eltérő magatartást.”*²¹

Andorka Rudolf a következőképpen vélekedik: *„az ember alapvető természetéhez tartozik, hogy nem vagy nem tökéletesen közösségi lény, állandóan lázad a közösség ellen, amelyben mégis élni kényszerül, (mert közösség nélkül, egymagában életképtelen lenne.)”*²²

Kolozsi Béla definíciója: *„deviánsnak olyan viselkedési eltérések minősülnek, amelyek konkrét megvalósulásuk során szigorúan egyénhez kötöttek, ám közvetve mégis mindig az adott társadalmak, adott kultúrák termékei; részint azért, mert a személyiség*

²⁰ Boros János – Csetneky László: *Börtönpszichológia* Rejtjel Kiadó 2002. 127-128.

²¹ Fekete Sándor: *Deviancia és társadalom* Comenius Bt., Pécs 2001. 37.

²² Andorka Rudolf: *Deviáns viselkedések Magyarországon – általános értelmezési keret az elidegenedés és az anómia fogalmak segítségével.* In: Münnich Iván (összeáll.) – Moksony Ferenc (összeáll.): *Devianciák Magyarországon* Közélet Kiadó, Szeged, 1994. 32.

messzemenően társadalmi impulzusokból is építkeznek, részint pedig azért, mert az egyes társadalmi közösségekben előforduló deviációk aránya stabil, az adott közösségre nézve jellegzetes.”²³

II. 2. 2. Devianciaelméletek

II. 2. 2. 1. A deviancia funkciói és diszfunkciói

Andorka Rudolf leírása alapján a devianciával kapcsolatos legáltalánosabb elméleti kérdés az, hogy milyen szerepet játszik a deviancia, azaz a társadalomban a devianciának milyen funkciói vagy diszfunkciói vannak. A társadalomra nézve köznap felfogással minden deviancia kisebb - nagyobb mértékben diszfunkcionálisnak látszik. Leghelyesebb az lenne, ha nem fordulna elő semmilyen formában a deviáns viselkedés. A szociológiai szemlélet ennél azonban sokkal összetettebb.

Durkheim (1978) rámutatott arra, hogy a deviancia nem az adott viselkedésből következik, hanem az adott társadalom ítéletéből, valamint az adott társadalom normáiból.²⁴

Mint ahogy Andorka Rudolf is azt írta, hogy a devianciának meg kell találnia a megfelelő szabályozást, úgy most Durkheim elképzelését olvasva, visszaköszön e gondolat. Durkheim normális állapotnak tekinti azt, hogy a bűnözés létezik, feltéve akkor, ha megfelelő szabályozás mellett nem halad meg egy normális mértéket.

A bűnözés normális jelenség. Durkheim azzal magyarázza, hogy lehetetlen, hogy egy társadalom bűnözésmentes legyen. A büntett más egyének érzelmeit sérti, bántja meg. Arra lenne szükség, hogy az adott társadalomban a bűnösnek titulált cselekmény megszűnjön és a megsértett érzelmek az ellenkező érzelmeket el tudják fogadni. Azonban ez nem lenne megoldás, mivel a bűnözés meg nem szűnne, esetleg más formában látnánk viszont.²⁵

„A bűn tehát szükséges; elválaszthatatlanul kötődik mindenfajta társadalmi élet alapfeltételeihez; de éppen ezáltal hasznos is, mert azok a feltételek, melyektől

²³ Kolozsi Béla: *Deviancia* Gondolat Kiadó, Budapest 1992. 25.

²⁴ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* Osiris Kiadó, Budapest 2006. 603.

²⁵ Émile Durkheim: *A bűnözés normális jelenség* A deviancia szociológiája i.m. 9-13.

elválaszthatatlan, a maguk részéről nélkülözhetetlenek az erkölcs és a jog normális fejlődéséhez.”²⁶

A deviancia funkcióját illetően a legfontosabb szempont az, hogy a teljesen konform társadalomban, ahol senki sem térne el az elfogadott normáktól, minden változás, minden fejlődés leállna.

Régebben, a különböző társadalmakban devianciának tekintették:

- a divat
- az ízlés
- a szokások
- a kultúra újítói.

Példaként említhető Magyarországon az 1960-as években a farmernadrággal, illetve az underground csoportokhoz tartozó fiatalok külső jegyeivel szembeni ellenállás. Napjainkban az ifjúsági szubkultúrához tartozó fiatalok esetében is megnyilvánul a deviáns minősítés. Például: emo, dark goth.²⁷

A deviancia fő következtetése lehet, hogy minden társadalomnak egy olyan szabályozást kell megtalálni, amely együtt tud élni bizonyos mennyiségű deviáns viselkedéssel, azonban el ne hatalmasodjék rajta, mivel ez a társadalom felbomlásához vezet.²⁸

II. 2. 2. 2. Biológiai elmélet

Cesare Lombroso Veronában született orvos, kriminológus elsősorban a testi jellemzőket vizsgálta, mindenekelőtt a koponyaalkat és a bűnözés közötti összefüggést. Évekkel ezelőtt hozták összeköttetésbe az erőszakos bűnözést egy speciális kromoszóma – rendellenességgel. Rendszeresen azt vették észre, hogy a valamilyen büntetett elkövetett személyek körében az XYY kromoszóma kombináció megtalálható. Ez természetesen eltér a normális XY összeállítástól, mivel csatlakozik hozzá még egy Y kromoszóma. Ezek ellenére meggyőzően nem támasztották alá, hogy e kromoszóma-rendellenesség ténylegesen fogékonnyá tesz-e a bűnözésre. Az XYY kromoszómák

²⁶ Émile Durkheim: *A bűnözés normális jelenség* A deviancia szociológiája i.m. 13.

²⁷ Rácz József: *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák*. Válogatott tanulmányok. Scientia Humana, Budapest 1998.

²⁸ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 604.

antropológiai sajátossággal bírnak. Jellegzetesebbek, ezért mások könnyebben minősítik devianciának. Ezt az egyén magára veheti, így válhat ténylegesen deviánssá. Nem a kromoszóma miatt, hanem amiatt, hogy eltérő sajátosságai vannak, kiközösítés áldozatává válhat, ami szintén devianciához vezethet.²⁹

1. számú kép: Viaszmásolatok a torinói Lombroso-múzeumból

Forrás: <http://atlasobscura.com/place/cesare-lombroso-s-museum-of-criminal-anthropology> (2012. augusztus 15.)

A bal oldali ember állítólag egy tipikus tolvajarc, míg a jobb oldali embert „züllöttségében” találtak bűnösnek.

II. 2. 2. 3. Pszichológiai elmélet

A frusztráció-agresszió elmélet szerint az egyén igényeinek kielégítésében való eredménytelenség erőszakos viselkedéshez vezet. Az agresszió végbemehet az egyén önmaga ellen (például: öngyilkosság), illetve mások ellen (például: emberölés, testi sértés). A deviáns viselkedésű egyén az ingerültség fogságában belerohan a devianciába. Erre kiváló példa, hogy az antiszociális viselkedésű erőszakos fiatal magatartásának hátterében lelki eredetű kielégületlenség priváció, depriváció valamely formája állhat.

²⁹ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 604-605.

A pszichoanalitikus elméletek a deviáns, elferdült viselkedés magyarázatát a személyiség fejlődésében keresik. A felnőttkori deviancia oka a gyermekkori hatás, főképp a szülő – gyermek kapcsolatban keletkezik.³⁰

II. 2. 2. 4. Szocializáció zavarai

A szocializáció zavaraiiban rejtőzik a deviáns viselkedés. Az egyén egészséges személyiségfejlődéséhez nyugodt, zavartalan családi háttérre és a kortárs csoportokkal való ideális, megfelelő kapcsolatra van szükség. Ha ezek deficiteseek, akkor zavar keletkezhet a személyiségfejlődésben és a szocializációban.³¹

II. 2. 2. 5. A bűnözés magyarázata a racionális választás elmélete alapján

Ez az elmélet az előrelátható haszonnal és a költségek kockázatával indokolja a vagyon elleni bűnözést. A vagyon elleni bűnöző racionálisan teszi meg tettét, mérlegeli a cselekményekből várható anyagi hasznot és a lebukás kockázatával, a várható büntetéssel is számol.

Azonban feltételezhető, hogy még a vagyon elleni bűnözők is csak ritkán számolnak teljesen racionálisan. A bűncselekményt elkövető emberek többsége egyáltalán nem gondolja át tettének eredményét.³²

II. 2. 2. 6. Kulturális elméletek

Egy társadalomban élő ember magatartását minden társadalomban kulturális normák és értékek erősítik. Minden norma kultúránként más és más. A kulturális elméletekkel meg lehet indokolni az erőszakos bűnözés különbségét is. Egykor valamely helyzetekben szinte elengedhetetlen volt a párbaj és a vérbosszú.³³

II. 2. 2. 7. Anómiaelméletek

Az anómiaelméletek az egyik leghagyományosabb, legjelentősebb elméletei a devianciaelméletnek. Durkheim szerint az anómia a társadalmi normák meggyengülésének állapota. Legjellemzőbb, hogy akkor erősödnek fel, ha gyors, nagy társadalmi változások következnek be. A nagy traumával járó társadalmi fordulatok

³⁰ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 605-606.

³¹ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 606-607.

³² Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 607.

³³ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 607-608.

akut feszültség – helyzeteket hoznak létre. Ezáltal fokozzák a szocializációs zavarok ismétlődését és válságot okoznak. Ezt nevezzük anómiás állapotnak. Ebben a helyzetben a társadalomban élők inkább reagálnak deviáns magatartással. Merton anómiafogalma abból indul ki, hogy a deviáns magatartások gyakorisága a társadalmi hierarchiában lefelé haladva növekszik. Ezt úgy érti, hogy a jómódúak között ritka, míg a szegények között gyakori a bármilyen formában előforduló deviáns viselkedés. Merton úgy gondolja, hogy az anómia nem egyszerűen a normák meggyengülése az adott társadalomban, hanem a társadalomban követett célok és eszközök közötti ellentmondás.

Az Amerikai Egyesült Államokban a célok:

- anyagi siker
- meggazdagodás
- karrier

E célok megengedett eszközei:

- tanulás
- munka
- takarékoság

Merton úgy véli, hogy a szegényebb réteg nem tudja a megengedett eszközökkel megvalósítani ezeket a célokat. Ezzel magyarázza, hogy a szegényebb emberek körében gyakori az anómia. Szociológusként azt gondolta, hogy három – illetve négy féleképpen lehet reagálni az anómiás helyzetre attól függően, hogy a célokat vagy az eszközöket vagy pedig mindkettőt elutasítja. Négy anómiás reakciót a konformitással összeolvadva így lehet ábrázolni:

1. számú táblázat: Négy anómiás reakció a konformitással egybeolvadva

Az egyén viselkedésének típusai	Célok	Megengedett eszközök
1. Konformitás	+	+
2. Újítás	+	-
3. Ritualizmus	-	+
4. Visszahúzódás	-	-
5. Lázasítás	+/-	+/-

Forrás: Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* Osiris Kiadó, Budapest 2006. 610. o.

A + jelek az elfogadást jelentik, azonban a – jelek az elutasítást. A +/- jelek a lázadó egyén nem fogadja el a célokat és az eszközöket sem. Ezen kívül saját, új céljait és eszközeit szeretné állítani a fentiek helyett.

A táblázatot tovább magyarázva elmondható, hogy az újítás a bűnözést jelenti. Például a bűnöző szeretne gazdag lenni, de ehhez illegális eszközöket akar használni. A ritualizmus alatt értjük a társadalmi normák lélektelen követését, de ez nem számít deviáns magatartásnak. A visszahúzódás típusába tartozik a csavargás, a neurózis vagy akár az öngyilkosság is.³⁴

Összevetve Durkheim és Merton anómiaelméletét elmondható, hogy Durheim a közös célok hiányát látja, míg Merton gondolata alapján a társadalmi célok mindenki által érthetőek. Durkheim szerint a deviancia szorosan kapcsolódik a társadalmi változásokhoz, Merton azonban úgy véli, hogy a deviancia a társadalom szerkezeti sajátosságából fakad. Tehát Merton úgy véli, hogy a deviancia állandóan, míg Durkheim gondolkodása szerint csak részlegesen van jelen a társadalmakban.

II. 2. 2. 8. Minősítési elmélet

Ez az elmélet azt vallja, hogy minden egy válaszreakción múlik. Az, hogy egy személy vagy egy viselkedés deviáns, az a társadalom illetve a társadalom egyes kijelölt intézményeinek válaszreakcióján múlik. Például: rendőrség, bíróság. Leegyszerűsítve egy elmebetegre nem a viselkedése miatt tekintenek másként, hanem mert pszichiáterek elmebetegnek minősítették. Ezt nevezik stigmának, vagyis megbélyegzésnek. A társadalmi intézmények reakciója függ az egyén társadalmi helyzetétől is. Amerikában egy alsóbb osztályhoz tartozó fekete bőrszínű fiatal nagyobb valószínűséggel kap bűnöző minősítést, mint a fehér osztálybeli fiatal. Ha egy társadalmi intézmény vagy egy szűkebb környezet hozzájárul a deviánssá minősítéshez, akkor a bűncselekményt elkövetett személy, késztetést érez arra, hogy újból bűnözzön és elfogadja a stigmáját.³⁵

II. 3. Család, mint a deviancia kialakulásának egyik lehetséges színtere

Véleményem szerint fontos megemlíteni a család témakörét is, mivel ha egy család nem működik megfelelően, előfordulhat, hogy a gyermek deviánssá, esetlegesen bűnelkövetővé váljon. Az egyik legfontosabb megelőzési színtér a család.

³⁴ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 609-610.

³⁵ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 611-612.

II. 3. 1. A család definíciója

*„Családnak nevezzük a szociológiában az olyan együtt élő kiscsoportot, amelynek tagjait vagy házassági kapcsolat, vagy leszármazás, más szóval vérségi (kivételes esetben örökbefogadás) kapcsolat köti össze. A statisztika családdefiníciója ennél valamivel szűkebb: csak a szülőket (vagy egyedülálló szülőt) és velük együtt élő nem házas gyermekeiket számítja a családhoz.”*³⁶

II. 3. 2. A gyermek és család

Alapvető gyermeki jog, hogy *„a gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetben történő nevelkedéséhez.”*³⁷

Miért fontos a családban való nevelkedés?

- biztosítja a testi (hajlék, étel, ruha, ölelés, érintés) szükségleteket, az érzelmi (szeretet, gondoskodás, biztonság) szükségleteket, a társas (kapcsolatteremtő képesség, társas érintkezés képessége, probléma megoldás megtanulására való képesség, az együttélés képessége, kulturális identitás) szükségleteket, valamint a tanulási (megtanítja mi a jó és mi a rossz, értékrend és erkölcs átadása, önálló élethez szükséges készségek megtanítása) szükségleteket
- biztonságérzetet nyújt a gyermek számára, amely a családhoz tartozás tényéből fakad
- feltétel nélkül elfogadja a gyermeket, fontos valakinek és valakiknek
- a gyermekben tudatosul, hogy sikerei nemcsak önmagának, hanem családjának is örömet szerez vele, valamint kudarcai esetén nem marad magára.³⁸

A családok azonban nem mindig képesek betölteni szerepüket és megfelelően eleget tenni a gyermek minden szükségletének. Sokszor olyan helyzet alakulhat ki, mely megnehezíti a családoknak, hogy feladataikat, szülői szerepüket, kötelezettségüket teljesítsék. A problémát eredményezhet: szegénység, hajléktalanság, munkanélküliség, betegség, szenvedélybetegség, a tágabb család támogatásának hiánya, az egyedülálló szülő helyzetéből kialakuló okok, stb. E problémák meglétekor a gyermek

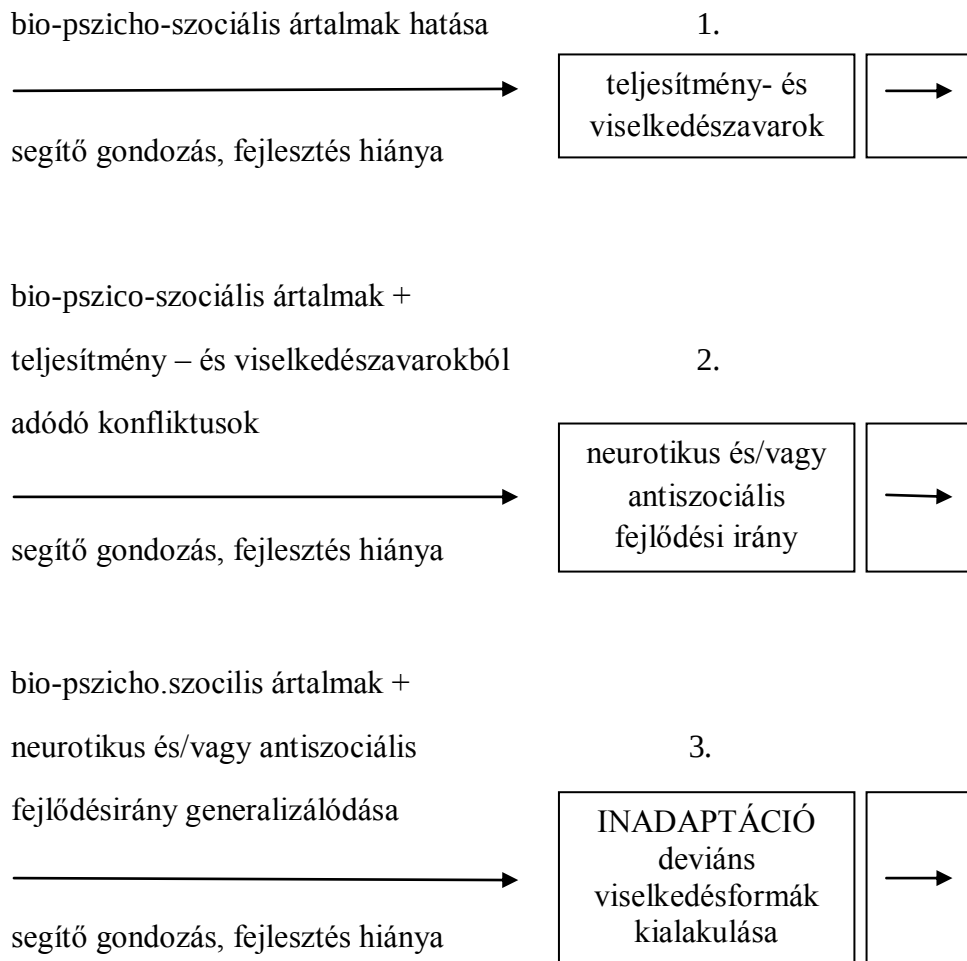
³⁶ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* i.m. 394.

³⁷ 1997. évi XXXI. törvény 6.§ 1. bek.

³⁸ Baloghné Gábor Katalin: *A gyermek állandósága biztosításának lehetséges formái* Készült a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával 2001. 15-30.

szükségleteinek kielégítése veszélybe kerülhet, valamint jogai sérülhetnek.³⁹ Abban az esetben, ha a gyermek szükségletei nem elégülnek ki, valamint a család nem megfelelően működik, elfordulhat, hogy a gyermek deviánssá válik. A következőkben szemléltetem azt, hogy milyen lépésekben, milyen hatások, ártalmak következtében jut el a gyerek vagy fiatal a deviáns viselkedés kialakulásához.

2. számú táblázat: A deviáns viselkedés kialakulása

Forrás: Strauszné Simonyi Erzsébet: *Gyermek és Ifjúságvédelem* Comenius Bt. Pécs 1997. 112.-113.o.

Ebben az alfejezetben láthattuk a család fontosságát, valamint, hogy hogyan válhat egy gyermek deviánssá. Abban az esetben, ha egy személy devianciája már a bűnelkövetésig vezet, akkor van fontos szerepe a büntetés-végrehajtás rendszerének. A következő fejezetben ezért fejtem ki a büntetés-végrehajtást.

³⁹ Balogné Gábor Katalin: *A gyermek állandósága biztosításának lehetséges formái* i.m. 15-30.

II. 3. Büntetés – végrehajtás

II. 3. 1. A büntetés – végrehajtási szervezet definiálása

A büntetés – végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 1. § - nak (1)-(2.) bekezdése a büntetés – végrehajtási szervezetet a következőképpen definiálja:

*„a külön törvényben meghatározott szabadság – elvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatása folyamán megállapított elzárást, továbbá – törvény által megállapított körben – az idegenrendészeti őrizetet végrehajtó állami, fegyveres rendvédelmi szerv... A büntetés – végrehajtási szervezet a feladatainak törvényes ellátásával járul hozzá a közrend és a közbiztonság erősítéséhez.”*⁴⁰

II. 3. 2. A Csemegi – kódex

Az 1867 – es kiegyezés után következett be az egyik legszármottevőbb reform a börtönügy területén. Az 1878. V. évi törvény biztosította a klasszikus büntetőjog elméletét.⁴¹ E törvényt, megfogalmazójáról, Csemegi Károly államtitkárról nevezték el, így kapta nevét a Csemegi – kódex.⁴² Jelentős büntetési neme a szabadságvesztés – büntetés. Ennek öt különböző nemét szabályozta: fegyház, államfogház, börtön, fogház és elzárás.⁴³

A Csemegi – kódex felosztása egy általános és egy különös részből tevődik össze. Az első, általános rész kilenc fejezetből épül fel, míg a különös negyvenhárom fejezetből áll.⁴⁴

II. 3. 3. A szabadságvesztés – büntetés – végrehajtásának alapelvei

Normalizáció elve

Ebben az esetben, amennyire lehetséges, a szabad élet körülményeihez kell hasonlítani a végrehajtási intézeti életfeltételeket. Ez azt jelenti, hogy a zárt intézetben való élés, már önmagában is szankció. A büntetésnek csak a szabadság elvonását kell tartalmaznia. Úgy kell létrehozni a börtönviszonyokat, hogy azok ne nehezítsék a szenvedést.

⁴⁰ 1995. évi CVII. törvény 1 § (1.-2.) bekezdése

⁴¹ *Büntetés – végrehajtási jog* Rejtjel Kiadó, Budapest 2001. 16.

⁴² Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* i.m. 48.

⁴³ *Büntetés – végrehajtási jog* i.m. 16.

⁴⁴ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* i.m. 48.

Nyitottság elve

Korunk kritériuma az is, hogy a modern, időszerű büntetés – végrehajtási intézetnek szoros összeköttetésben kell állnia környezetével. A nyitottság elve többek között azért jelentős, mert ennek használatával azokat az ártalmasan befolyásoló mellékhatásokat kompenzálják, melyek a szabadság elvonásával járhatnak. A károsan befolyásoló tényezők a fogvatartott személyiségére hatnak. A büntetés – végrehajtási intézeteknek meg kell teremteni azt a lehetőséget, hogy biztosítsa az átjárhatóságot a civil társadalom és a fogvatartotti népesség között. Kapcsolattartási forma például a csomagküldés, a levelezés, a telefonálás vagy akár a látogató fogadása.

Felelősség és önbecsülés elve

A fogvatartottnak támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy önmagán segíteni tudjon. Úgy, mint önálló életvitel eléréséhez segítségnyújtás, ezen kívül felkészíteni a társadalomba történő visszailleszkedéshez. A siker eléréséhez a börtönökben dolgozó szakemberek, különböző foglalkozásokat, programokat biztosítanak a fogvatartottak számára. Ilyen foglalkozás az oktatás, kulturális, sport – és egyéb szabadidős tevékenységek, lelkipásztori gondoskodás, orvosi, pszichológiai és szociális gondozói segítségnyújtás.

Differenciálás elve

Annak értelmében, hogy a büntetés – végrehajtási alapelvek sikeresek legyenek, differenciálni kell az elítélteket. Úgy, mint elkülöníteni a nőket a férfaitól, a felnőtteket a fiataloktól, az előzeteseket az elítéltektől, az egészségeseket a betegektől.

Törvényesség elve

A törvényesség elve garanciát biztosít, hogy a jogszabályok teljes mértékben érvényre jussanak a büntetés-végrehajtása során.

A végrehajtás egyéniesítésének elve

A fogvatartott büntetése töltésekor szem előtt kell tartani az elítélt személyiségét, szocializáltsági szintjét, valamint a szükségleteit.⁴⁵

⁴⁵ Bereczki Zsolt (2006): *A magyar büntetés – végrehajtás törvényességi felügyelete – szakmai munkájának elvei, gyakorlata*. Börtönügyi Szemle 2. 36-37.

II. 3. 4. Mi a különbség a fegyház, börtön és fogház között?

„A szabadságvesztés egyes fokozataiba eltérő az elítélt

- *elkülönítése a külvilágtól,*
- *őrzése, felügyelete és ellenőrzése,*
- *büntetés – végrehajtási intézeten belüli mozgása,*
- *életrendje,*
- *személyes szükségleteire fordítható összeg,*
- *jutalmazása és fenyítése,*
- *részvétele az elítéltek öntevékeny szervezeteiben.”*⁴⁶

A külvilágtól elkülönítés azt jelenti, hogy a fogvatartott a büntetés – végrehajtási intézetből kimehet – e. Ha igen, akkor azt milyen feltételek mellett, illetve milyen gyakran teheti ezt meg. Ettől függetlenül az elítélt rendszerint informálódhat a külvilággal, természetesen csak passzív módon, az intézet falain belülről. Ezt megteheti többek között média útján, levelezéssel, látogató fogadásával.

Az elítéltek őrzése, felügyelete és ellenőrzése fontos szempont a fogvatartás biztonságát illetően. Az őrzés az elítélt nézőpontjából megszabott helyen való tartására, életének, valamint testi épségének a megóvására szolgáló cselekedet. A felügyelet az elítélt meghatározott helyen való tartózkodásának, cselekedetének állandó irányítása. Végül az ellenőrzés pedig a megszabott helyen való tartózkodásának, cselekedetének alkalomszerű, átmeneti figyelemmel kísérése.

A büntetés – végrehajtási intézeten belüli mozgás összefügg az elítélt aránylagos önállósága mértékével, illetve azzal, hogy milyen területre korlátozódik a börtön falai közötti szabad mozgása, valamint milyen okból, milyen biztonsági követelményekkel juthat az intézet valamelyik részére.

Az életrend abban mutatkozik meg, hogy az elítéltnak a saját kötelező programok mellett van – e még szabadideje, valamint ha van, joga van eldönteni azt, hogy mire fordítja azt az intézet lehetőségeinek megfelelően.

A különböző fokozatokban eltérő a személyes szükségletre fordítható összeg. Az elítélt letéti pénzéből költezhet, ami kötődik a munkadíjhoz is. Végrehajtási fokozattól függ,

⁴⁶ 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 25.§ (2) bekezdés

fogházban és átmeneti csoportban 80, börtönben 70, fegyházban 60 százalékát költheti – e célra.

Jutalmazás a különböző fokozatoktól függően az intézet elhagyásakor tölt be fontos szerepet. A rövid tartamú eltávozás tartama évente fegyházban legfeljebb öt, börtönben tíz, fogházban és átmeneti csoportban tizenöt nap lehet. Ez az idő a szabadságvesztésbe beszámít. A kimaradás akkor engedélyezhető, ha az elítélt letöltötte fegyházbüntetése felét, börtönben hat, míg fogházban három hónapot töltött le. A kimaradás nem lehet huszonnégy óránál több. Az elítéltekkel szemben alkalmazható a fenyítés. Erre abban az esetben kerül sor, ha a büntetés – végrehajtás rendjét valamilyen módon megszegte. A fenyítések köre mindhárom fokozatban azonos, azonban mégis eltérő a magánelzárás mértéke. A leghosszabb kiszabható elzárás fegyházban harminc, börtönben húsz, fogházban pedig tíz nap lehet.

Az elítéltek öntevékeny szervezeteinek programjában való részvétel lehetősége szorosan összekapcsolódik az életrend kötöttségének, meghatározottságának a fokával és az elítélt intézeten belüli mozgásának szabadságával, illetve a korlátozottság mértékével.⁴⁷

Az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet meghatározása alapján a fokozatok közötti eltérések a következők.

„A fegyház a szabadságvesztés szigorúbb végrehajtási módja. A fegyházban az elítélt

- életrendje részleteiben is meghatározott, állandó irányítás és ellenőrzés alatt áll,*
- a büntetés – végrehajtási intézeten belül is csak engedéllyel és felügyelet mellett járhat;*
- külső munkában kivételesen vehet részt, ha a külvilágtól a munkavégzés alatt is elkülöníthető.”⁴⁸*

„Börtönben az elítélt

- rövid tartamú eltávozása kivételesen engedélyezhető, külső munkában ugyancsak kivételesen vehet részt,*
- életrendje meghatározott, irányítás és ellenőrzés alatt áll,*

⁴⁷ Büntetés – végrehajtási jog i.m.78-79.

⁴⁸ 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 26.§

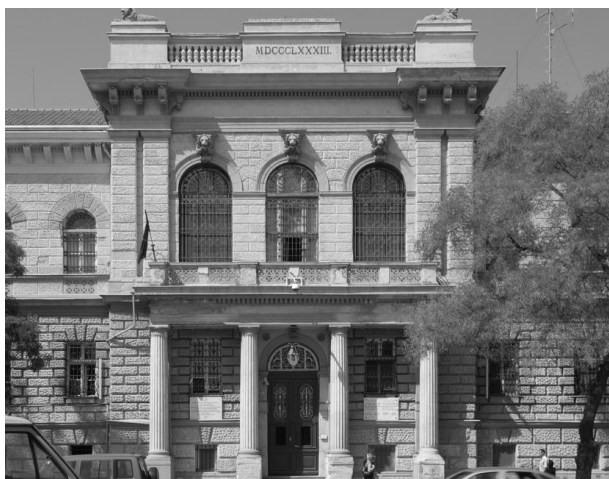
- *a büntetés – végrehajtási intézet kijelölt területén szabadon járhat.*⁴⁹

„A fogház a szabadságvesztés enyhébb végrehajtási módja. A fogházban az elítélt

- *rövid tartamú eltávoztása engedélyezhető, külső munkában részt vehet,*
- *életrendje részben meghatározott szabad idejét belátása szerint használhatja fel,*
- *a büntetés – végrehajtási intézet területén szabadon járhat.*⁵⁰

II. 4. A Szegedi Fegyház és Börtön bemutatása

2. számú kép: A Szegedi Fegyház és Börtön I. Objektuma

Forrás: <http://egykor.hu/szeged/csillag-borton/2151> (2012. szeptember 01.)

Kutatásom elkészítéséhez a kérdőíves vizsgálatot a Szegedi Fegyház és Börtönben készítettem el. Fontosnak tartom e büntetés – végrehajtási intézet bemutatását.

A Szegedi Fegyház és Börtön 1885-ben épült, azaz 127 éve. Akkoriban az egyik legkorszerűbb intézete volt Európának.

A Szegedi Fegyház és Börtön országos, valamint megyei büntetés-végrehajtási szakfeladatokat ellátó büntetés-végrehajtási intézet. Országos büntetés-végrehajtási funkcióként végrehajtja a felnőtt korú férfi elítéltek fegyház, börtön, fogház fokozatú szabadságvesztését. Ezen túlmenően a férfi elítéltek életfogytig tartó szabadságvesztését és az elzárással összefüggő büntetés-végrehajtási feladatokat is ellátják. Megyei

⁴⁹ 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 27.§

⁵⁰ 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 28.§

büntetés-végrehajtási feladatként befogadja a Csongrád megyei illetékességű, előzetesen letartóztatottakat, valamint a Csongrád megyében történő előállítottakat.

A Szegedi Fegyház és Börtön három részre van felosztva. Az első objektum a Mars téri I. Objektum. Itt kerül sor a jogerős szabadságvesztés büntetés végrehajtására, ezen kívül a nem jogerősen kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztésre. Itt működik gyógyító-nevelő, illetve átmeneti csoport is.

A Dorozsmai úti II. Objektumban kerülnek befogadásra az előzetesen letartóztatott személyek, a szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság elzárásra történő átváltoztatás letöltése miatt elővezettek, valamennyi női fogvatartott, valamint a más büntetés-végrehajtási intézetből hatósági megkeresésre megőrzésre szállított fogvatartottak.

A harmadik része a nagyfai III. Objektum. Ebben a blokkban történik a jogerős szabadságvesztés büntetésüket töltők fogvatartása, valamint az egészségügyi utókezelésre szoruló fogvatartottak ellátása.⁵¹

A következő fejezetben bemutatom a szociális munka feladatait, azt, hogy mi történik akkor, ha összekapcsoljuk a szociális munkát a büntetés-végrehajtással. Kitérek a szociális munkára általánosságban, majd a börtönökben végzett nevelésre.

II. 5. Szociális munka a büntetés – végrehajtás világában

Kutatások azt bizonyítják, hogy a totálisan zárt világnak a személyiségre gyakorolt hatása nem visszafordíthatatlan, azonban vitathatatlan, hogy a szabadságvesztés, a bezártság, a büntetés – végrehajtási intézetek speciális normarendszerének szocializációja az egyén személyiségét sok helyzetben rombolhatja. A legnehezebben elviselhető hiány az érzelmi kielégületlenség. Ez fontos szerepet tölt be a lelki egyensúly fennmaradásában, illetve a visszailleszkedés nézőpontjából. A fogvatartottakra jellemző a napi rutinba való belesüllyedés, vegetálás.

A büntetés – végrehajtási intézetekben dolgozó szociális munkásoknak ismernie kell a börtön világát, személyiségre és szociális kapcsolatra gyakorolt hatását, a szubkultúra sajátosságát. Igen nehéz feladat közel kerülni a szubkultúrához, az egyes

⁵¹ *Csillagbörtön 1885-2005 Szegedi Fegyház és Börtön, Szeged 2005. 10-15.*

fogvatartottakhoz. Ehhez elsősorban „bizonyítania” kell a szociális munkásnak: hitelességgel, következetességgel, az adott szó betartásával, kedvességgel, megértéssel, szeretettel. A fogvatartottak kihasználják a naivitást, a gyengeséget, a bizonytalanságot, a szorongást, a félelmet, valamint a védtelenséget is. Ezért kell törekedni arra, hogy ezeket a tulajdonságokat „elkerüljük”. A büntetés – végrehajtás világában minden szónak, mondatnak, hangsúlynak, elhallgatásnak, gesztusnak, pillantásnak rendkívül nagy jelentősége van. Sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak, mint a kinti, civil világban. Ezekért a dolgokért kell a börtönökben dolgozó szociális munkának nagy tudatossággal működnie, és fokozott önkontrollban tevékenykednie. Önmaguk, személyiségük karbantartása, a folytonos ventillálás és gondolkodás elengedhetetlen. Nemcsak a fogvatartottaknak, hanem a börtönben dolgozó szociális munkásnak is túlságosan sok frusztrációs körülményt kell megtűrnie. A szociális munkásnak a saját személyét nemcsak a fogvatartottakkal, hanem emellett a felügyelő személyzettel is lényeges elfogadtatni. Ezt elérhetik kedvességgel, jókedvvel, humorral, következetességgel, számukra egyértelmű, világos gondolatok, mondatok ismétlésével.⁵²

II. 5. 1. A büntetés – végrehajtási nevelésről és a szociális munkáról általánosságban

Véleményem szerint a büntetés – végrehajtási nevelés, valamint a szociális munka összefügg egymással. Ezért tartom fontosnak mindkét intézmény jellemzőjét bemutatni. Először a szociális munkát fejtem ki általánosságban és ezt követően térek rá a büntetés-végrehajtási nevelésre.

II. 5. 1. 1. A szociális munkáról általánosságban

II. 5. 1. 1. 1. A szociális munka definíciója

A szociális munkások emberekkel foglalkoznak. Konkrétabban, szociális környezetben élő és egymásra hatással levő emberekkel dolgoznak. Gordon és Schultz (1982) úgy fogalmazott, hogy a szociális munka az a szakma, amely leginkább összpontosít az „ember és környezetének kölcsönhatására”. A hangsúly nem az emberen és nem is a környezeten van, hanem a kölcsönhatás az, ami a meghatározó.⁵³

⁵² Csáki Anikó – Mészáros Mercedes: *Szociális munka a büntetés – végrehajtásban és az utógondozásban* Esély 2. 9-10.

⁵³ *A szociális munka elmélete és gyakorlata* 1. kötet Általános szociális munka Szerk.: Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin 2000. 33.

Hegyesi Gábor és Talyigás Katalin definíciója a következő:

„A szociális munka egy olyan kettős természetű szolgáltatás, mely

- egyrészt a konkrét helyzetben egyéneknek, családoknak, csoportoknak nyújt segítséget problémáik megoldásában,*
- másrészt – elsősorban szociálpolitikai és jogi eszközökkel – hozzájárul a problémák megelőzéséhez.”⁵⁴*

II. 5. 1. 1. 2. A szociális munka, mint tudomány

A szociális munka azért tekinthető önálló tudománynak, mert:

- saját elméleti rendszerezéssel rendelkezik, a szociális munka irodalmak könyvtárakat töltenek meg, valamint a szociális szakembereknek saját tudományos folyóirataik vannak,
- tudományterület, mivel képviselőinek nagy részét világszerte a felsőoktatásban képezik,
- tudomány, mert olyan nemzetgazdasági ágazatot képez, ahol milliárdok sorsa dől el, amihez összehangolt tervezés és hatékony koordináció szükségeltetik, ami ismételten a tudományos cselekedetek világába vezethet.⁵⁵

II. 5. 1. 1. 3. A szociális munka célja

Pincus és Minaham szerint négy célja van e szakmának.

- az egyén problémamegoldó, valamint problémakezelő képességeinek gyakorlása, erősítése
- az egyén és az őt forrásokkal, szolgálatokkal, lehetőségekkel ellátó rendszerek közötti kapcsolat erősítése és biztosítása
- az egyén forrásokkal, szolgáltatásokkal és lehetőségekkel ellátó rendszerek eredményes és emberközpontú működésének biztosítása
- pozitív hozzájárulás a folyamatosan változó szociálpolitikához.⁵⁶

⁵⁴ Soós Zsolt: *A szociális munka alapjai* Comenius Bt., Pécs 2005. 18.

⁵⁵ Soós Zsolt: *A szociális munka alapjai* i.m. 19.

⁵⁶ *A szociális munka elmélete és gyakorlata* 1. kötet Általános szociális munka i.m. 35-36.

Más megfogalmazás szerint, abban az esetben, ha egyes probléma kialakulását nem sikerül preventálni, a segítő kapcsolat rövidebb távra szóló célja, hogy az egyénnek, aki küzd a nehézségeivel, segíteni kell az adott probléma megoldásában. Távoli cél ennél messzebbre hat ki. Az esetek jelentős hányadában a hosszú távú cél az, hogy a kliens képessé váljon az önálló problémamegoldásra, valamint e problémák megoldását elősegítő erőforrások mozgósítására.⁵⁷

II. 5. 1. 1. 4. A humán ökorendszer

Welch (1987) gondolatait olvasva elmondhatom, hogy a humán ökorendszert előnyösnek titulálta, mivel azt írta, hogy e rendszer segítségével válhat világossá számunkra az egyéb illetve a környezet között létrejött kölcsönhatásokat. Ez az elmélet összeköti az általános rendszerelméletet, valamint a humán – ökorendszer elméletét. A humán ökológiában az egyén maga a középpont. A környezet különböző területein az ember formálja viselkedését, ezáltal válik aktív szereplővé.⁵⁸ A következő táblázat bemutatja az ökorendszer hét szintjét, egyrészt, hogy hogyan működnek a természetes támaszok az egyes szinteken, valamint mi történik akkor, ha ezek rosszul, diszfunkcionálisan működnek, illetve összeomlanak.

3. számú táblázat: Humán ökorendszer

Szint	Jól működő természetes támasz	Nem jól működő természetes támasz
I. Fizika	Kielégített fizikai szükségletek (étel, hajlék, biztonság). A test jól működik, a betegség kezelhető.	Az alapvető fizikai szükségletek kielégítetlenek. A betegség gyakoribb, mint az egészséges állapot. Fogyatékoság lehetséges.
II. Intrapersonális	Hangulat és érzelmek pozitívak, önértékelés jó. Negatív érzelmek lehetségesek, de nem dominánsak.	A hangulatok és érzelmek általában negatívak, vagy nem kontrolláltak. Alacsony önértékelés. Problémamegoldó és döntéshozó képesség fogyatékos.

⁵⁷ Soós Zsolt: *A szociális munka alapjai* i.m. 15.

⁵⁸ Welch, G: *An Integrated Approach to Social Work Practice*. In B.W. McKendrick (ed.) *Introduction to Social Work in South Africa* Owen Burgless, Pinetown, 1987. 155-156.

III. Interperszonális	A kapcsolatok vegyesek és általában pozitívak. Küzdelem van, de kezelhető. A szexuális igények kielégítettek.	Hiányoznak az alapvető támaszt és szeretetet nyújtó kapcsolatok, illetve ha vannak, akkor destruktívak.
IV. Család	A család és/vagy más kiscsoportok melegséget, a hozzátartozás érzését nyújtják, a problémák idején pedig támaszt.	Hiányoznak a család, illetve más kiscsoportok, vagy a bennük lévő kapcsolatok destruktívak. Nincs közeli hálózat, amihez fordulhatna, amikor erre szükség lenne.
V. Helyi közösségek	A helyi környezet intézményei és szervezetei alapvető társadalmi szükségleteket elégítenek ki, pl.: munka, oktatás, lakás, egészségügy, ellátás stb.	Közösségi intézmények és szervezetek hiányoznak vagy nem jól működnek. Alapvető szociális szükségletek részben vagy egészben kielégítetlenek.
VI. Kulturális	Az egyén egy (valláson, hagyományokon alapuló) kultúra vagy szubkultúra részének érzi magát, amely viselkedésmintát nyújt, különösen a döntéshozatalok időszakában.	A kulturális identitás zavart vagy konfliktusos. Dominál a rasszizmus, diszkrimináció és/vagy az egyén peremre szorul. A gyors társadalmi változás kulturális vákuumot vagy a kultúra elsoványodását idézi elő.
VII. Állam, nemzet	Az adott ország törvényei és szociálpolitikája általános biztonság – és vagyonvédelem megoldott.	A szociális, politikai, gazdasági rendszer nem működik, igazságtalan vagy totalitárius. Háború vagy polgárháború nehezíti az egyén életét.

59

II. 5. 1. 1. 5. A szociális munka eszközei, alapértéke

A szociális munka céljai elérése érdekében, magának a szociális munkásnak egy megalapozott eszköztára van szüksége, amire támaszkodhat. Amennyiben ezeket jól képes használni, úgy eredményes, hatásos munkát tud végezni. Ezek az eszközök az értékek, az ismeretek és a készségek.

⁵⁹ A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet Általános szociális munka i.m. 35.

A szociális munkás egyik legjelentősebb eszköze: saját maga. Ha a humánus értékrendje irányítja, akkor tudja legjobban használni magát. A szociális munkásnak hinnie kell minden ember veleszületett egyediségében, még akkor is, ha egy ember nem funkcionál kellőképpen az adott társadalomban.⁶⁰

A szociális munka feladata, megerősíteni a klienst azzal a képességgel, hogy a továbbiakban ne legyen szükség segítségre.

A szociális munka egyik legjelentősebb, legfontosabb alapértéke a következő:

*„Minden embernek egyenlő hozzáférést kell biztosítani az erőforrásokhoz, szolgáltatásokhoz és lehetőségekhez, hogy el tudja végezni a rászabott feladatokat, meg tudja birkózni a nehézségekkel és realizálni tudja törekvéseit.”*⁶¹

II. 5. 1. 1. 6. Mire van szüksége a kliensnek?

Biestek megfogalmazása szerint a kliensnek szüksége van arra, hogy:

- egyénként és ne típusként foglalkozzanak vele
- mind pozitív, mind negatív érzéseit kifejezhesse
- elfogadják őt, mint méltósággal bíró embert
- amikor kifejezi érzéseit, akkor megértő fogadtatásra és válaszra találjon
- ne ítéljék meg, ne ítéljék el azért a nehézségért, amivel küzd
- saját maga válassza és hozza meg döntését saját életére vonatkozóan
- biztos legyen abban, hogy a róla szóló bizalmas információt olyan titokban tartja a szociális munkás, amilyenben csak lehet.⁶²

A szociális munkás egyénnel, családokkal és más közösségnek nyújt segítséget, problémáik megoldása érdekében.

A szociális munkás tevékenysége során a felmerülő problémákat megbeszéli kliensével. Ezek az alábbiak lehetnek:

- családi gondok (például: italozó férj, rosszul tanuló gyermek, magatartászavaros gyermek stb.)

⁶⁰ A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet Általános szociális munka i.m. 37.

⁶¹ A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet Általános szociális munka i.m. 38.

⁶² Biestek F.: *The Casework Relationship* Layola University Press, Chicago 1957. 14.

- anyagi problémák (például: munkanélküliség miatt csökkenő családi jövedelem, elvált szülő nem fizeti a gyermektartást stb.)
- egészségügyi problémák (például: beteg gyermek, beteg idős szülő stb.)
- lakásproblémák (például: közüzemi tartozások, tartozások miatt kilakoltatás veszélye stb.)
- hajléktalanság
- börtönből kikerült egyének segítése a társadalomba való visszailleszkedés céljából
- idős korral összefüggő problémák (például: betegség, magányosság stb.)⁶³

Ismertettem a szociális munkáról legfontosabbnak tartott részeit, a következő fejezetben bemutatom a szociális munkát a büntetés – végrehajtás területén.

II. 5. 1. 2. A büntetés-végrehajtási nevelés

*„A bv. nevelés fejlesztő és korrigáló hatások olyan összehangolt rendszere, mely zárt intézeti viszonyok között, s a jogszabályi keretek mellett, az elítélt személyiségéhez igazodó differenciáltsággal segíti elő a bv. célok elérését, s a társadalmi elvárásoknak megfelelő viselkedés és magatartás kialakulását.”*⁶⁴

A magyar büntetés – végrehajtásban több mint harminc éve tevékenykednek nevelők önálló szervezeti keretek között. Eleinte feladatuk az embertelen bánásmód ellensúlyozása volt. Sok változást követően, végül az elítéltek foglalkoztatása, oktatása során megteremtő társadalomba való visszailleszkedés elősegítésére, a reszocializáció, a szocializáció és a reintegráció kialakítására helyeződött a hangsúly. Erre azért van szükség, mivel az elítélteknek és a társadalomnak is érdekében áll, hogy olyan programba kapcsolódhassanak be a fogvatartottak, amely segíti visszailleszkedésüket a társadalomba. Mivel minden egyén más és más személyiség, más adottságokkal, képességekkel és szükségletekkel rendelkezik, ezért a nevelést a személyiséghez igazodó differenciáltsággal igyekeznek megvalósítani.

Az elítéltek nevelése során alkalmazott nevelési módszerek tulajdonképpen megegyeznek az általános pedagógiai módszerekkel. Értelemszerűen másként

⁶³ Szociális munkás, Szakmaismerető információs mappa Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, 2008. 3.

⁶⁴ http://www.kimisz.gov.hu/data/cms19475/Ranga_Attilane_2009_09_24.pdf (2012. augusztus 6.)

fogalmazódnak meg a követelmények, más a tevékenységek tartalma, eltér a neveltek motivációja, mint az egyéb pedagógiai színtereken.⁶⁵

A mai magyar rendszerben tehát az elítélt neveléséért, reszocializációjának előmozdításáért kizárólag a nevelő felel. Az ő kötelessége tájékozódni az elítélt életútjáról, társadalmi kapcsolatairól, iskolai, szakmai végzettségéről. Ő beszélget az elítélttel a bűncselekmény elkövetésének okairól és körülményeiről. Ő az, aki javaslatot tesz foglalkoztatására, oktatására.

Figyelemmel kíséri a büntetés letöltése alatt a bűnelkövető helyzetét, személyiségének pozitív vagy negatív irányú fejlődését.

Összegezve a nevelő játszik kulcsszerepet abban a folyamatban, amelynek célja az elítélt „megjavítása”, visszavezetése a társadalomba.

Azonban a nevelőnek nemcsak ez a feladatköre, hanem ő felel a „benti” élet megszervezéséért, a szabályok betartásáért, a börtönbeli élethez kapcsolódó ügyek intézéséért is. Ennek a komplex feladatnak az ellátása a gyakorlatban azonban nem könnyű. Ráadásul a nevelő életének nagy részét ugyanúgy a zárt falak között, ugyanolyan körülmények között tölti, mint a „bentlakó”.

II. 5. 1. 3. Mi történik a szabadulás után?

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat működésének célja, hogy a börtönből szabadultakat ellenőrizze, irányítsa, segítse, és ezzel megakadályozza az ismételt bűnelkövetést. Tehát a legfőbb cél a bűnismétlés kockázatának csökkentése.

Ennek elérése érdekében a szabadultnak megint csak kötelezettségei vannak, például kapcsolattartási, információnyújtási kötelezettség. E mellett pártfogója elrendelheti, hogy nyilvános helyen ne fogyasszon alkoholt, meghatározott helyen ne tartózkodjon, vagy éppen ott tartózkodjon, azaz szigorú, magatartási szabályoknak kell megfelelnie. Mindent összevetve a pártfogóval való együttműködést – a támogatás mellett – a kötelezettség is jellemzi.⁶⁶

Véleményem szerint ezért lenne fontos a szociális munka ágazatát ebbe a nehéz, de nagyon fontos feladatba jobban bevonni. A börtönben levőknek ugyanis segítséget nyújt

⁶⁵ http://www.kimisz.gov.hu/data/cms19475/Ranga_Attilane_2009_09_24.pdf (2012. augusztus 6.)

⁶⁶ 17/2003 (VI. 24.) IM rendelet

a társadalomba való visszailleszkedésbe, ha egy kívülről érkező civil segítségével a társas kapcsolatok hiányát, az érzelemsivárságot enyhíteni tudná. A szociális munkás sokkal közvetlenebb, személyesebb kapcsolatot tudna létrehozni a fogvatartottal. A napi 23 órán keresztül ingerszegény környezetben élő elítélt és egy jó szociális munkás – kliens kapcsolat kialakításával hatékonyabbá lehetne tenni a fogvatartott reintegrációját a társadalomba.

Áttekintve a szakirodalmat, a következőkben a kérdőív kiértékelését fogom bemutatni.

A kérdőív összeállítása, szerkesztése közben eszembe jutott az egyik kedvenc idézetem, mely mindig a szemem előtt van. Ennek az idézetnek a mondanivalója alapján tettem fel kérdéseimet bízva abban, hogy a kérdőív kitöltésén résztvevő fogvatartottak megnyílnak nekem.

*„Ne titkold el, mi szívedben él, nem kell, hogy szebb s jobb legyél! Nem hatnak rám a gyönyörű szavak, csak mutasd meg nekem önmagad!” (Pajkos Péter)*⁶⁷

III. Kutatási módszer

Kutatási módszeremet kérdőíves felmérés formájában valósítottam meg, melyre a Szegedi Fegyház és Börtönben került sor 2012 szeptemberében. A kérdőívek felvétele személyes megkérdezéssel történt. A harminchat kérdésből álló kérdőívem célja, hogy megvizsgáljam a fogvatartottak lakhelyét, életkorát, iskolai végzettségét, családi körülményeit, a külső kapcsolattartás jellegét, valamint minőségét, ismeretüket a szociális munkáról. A szegedi látogatásom alkalmával betekintést nyertem 50 fő fogvatartott életébe. A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt. A kérdőívek 100%-ban megválaszolásra kerültek. Kérdőíveim célcsoportja fegyház fokozatban lévő, 18. életévüket betöltött, tehát felnőtt korú férfiak voltak, akik jogerős ítéletüket töltik az intézményben.

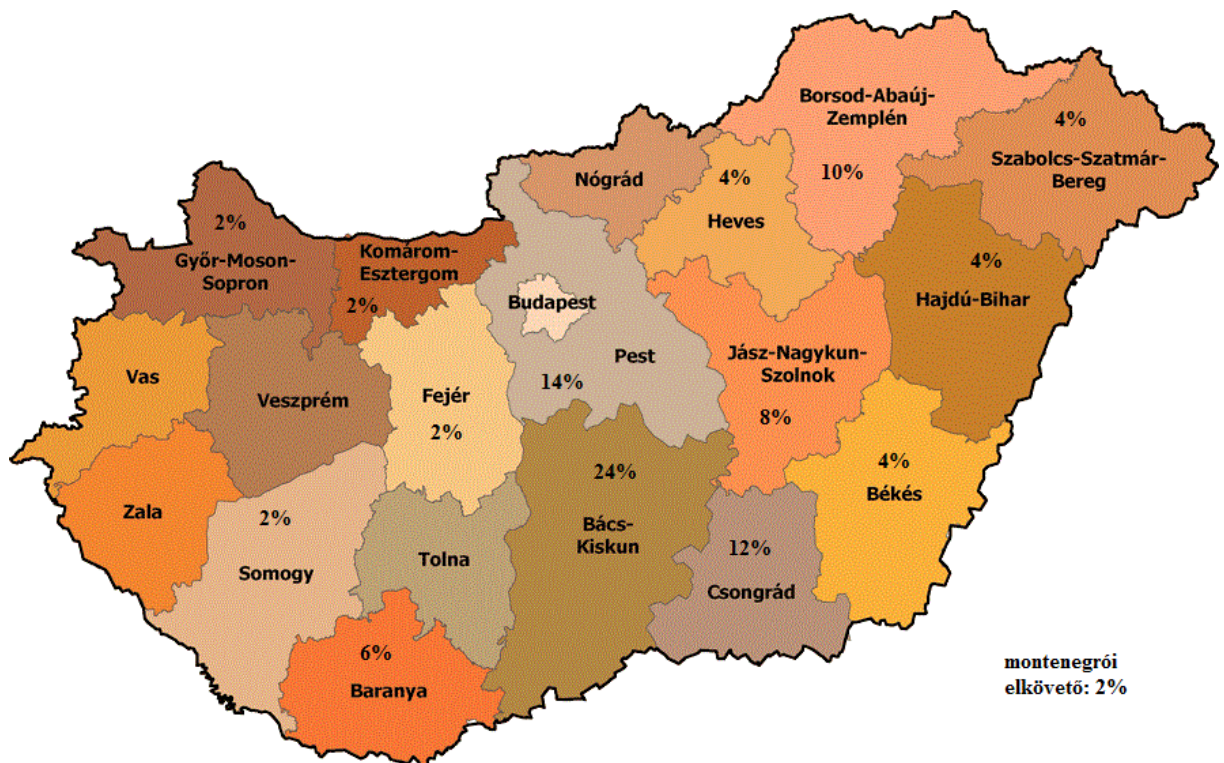
⁶⁷ <http://www.poet.hu/vers/1055> (2012. szeptember 8.)

IV. Kérdőívek elemzése

Területi megoszlás

A kérdőívek kitöltői a helyszínből adódóan mind férfiak. Közülük legtöbben, 24%-ban Bács-Kiskun megyei lakóhellyel rendelkeznek. 14% Pest megyéből, 12% Csongrád megyéből származik. Az őket követő 50% egyéb megyéből került a börtön falai közé. Közülük egy személy külföldi, ő Montenegróból származik. Ennek az ábrázolását az alábbi térképen mutatom be.

3. számú kép: A Szegedi Fegyház és Börtönben a fogvatartottak eloszlása bekerülés előtti lakóhelyük szerint Magyarországon

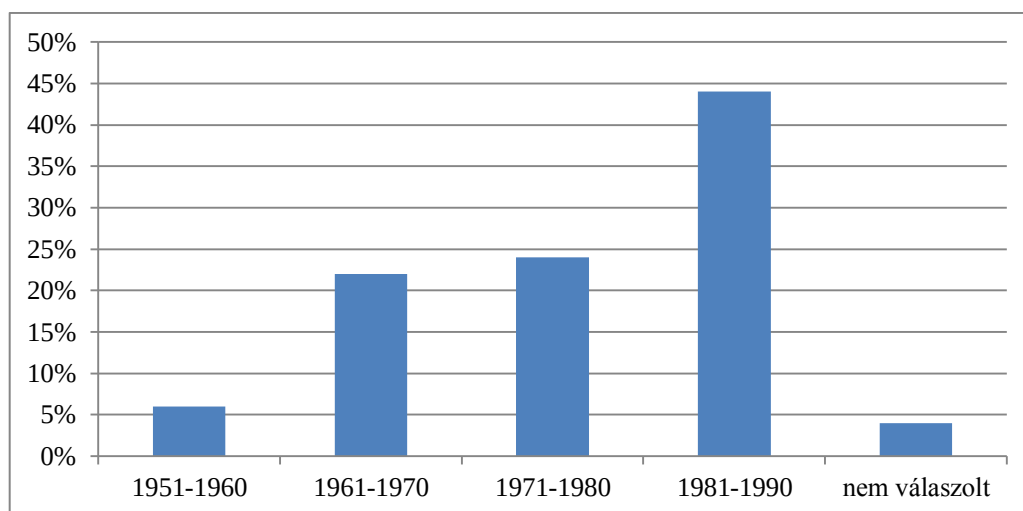

Forrás: Saját szerkesztés

A területi megosztás alapján elmondható, hogy a Szegedi Fegyház és Börtönben lévő fogvatartottak közül 14% a Dunántúlról származik, 38%-nak a Duna-Tisza közén, 46%-nak a Tiszántúlon van az állandó lakhelye. Mindössze 2% külföldi állampolgár.

Életkor szerinti megoszlás

1. számú diagram: Életkori megoszlás a fogvatartottak körében

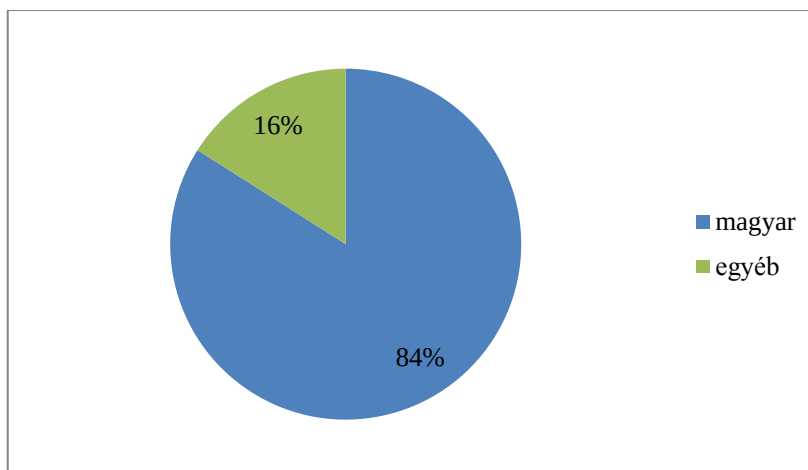

A fogvatartottak életkorának kiértékelése alapján megállapítom, hogy legtöbben 22-31 év közöttiek vannak, az ő arányuk 44%. Ezt követi 32-41 év közötti elítéltek száma, amely 24%. Nem sokkal kevesebb a 42-51 év közöttiek aránya, mely 22%-ot tesz ki. 52-61 éves korig összesen 3 fő, azaz 6% található. Elgondolkodtató, hogy az elítéltek zömének életkora 20-30 év közötti, ami felvetheti azt az problémát, hogy a nevelési-iskolai szerep nem töltötte be a tőle elvárható feladatot. Szükség lenne hatékonyabb prevencióra ezen a területen.

A kérdőív kitöltése során fontos szempont a bűnelkövetők nemzetisége.

Nemzetiségi ráta

2. számú diagram: Nemzetiségi megoszlás a kérdezettek körében

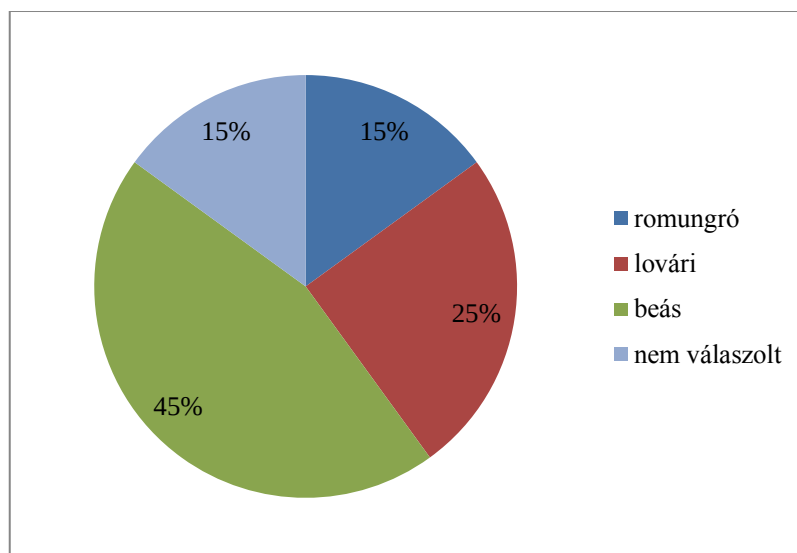

A fogvatartottak 84%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát. 16% adott olyan választ, hogy ő az egyéb kategóriába tartozik.

Az egyéb kategóriát tovább vizsgáltam. A megkérdezettek közül 40% romának vallotta magát, 48% nemmel válaszolt, annak ellenére, hogy a következő, önbesorolási kérdésnél megjelölte a cigány csoportok valamelyikét. 2% volt az, aki értékelhetetlen választ adott és 10%-uk nem válaszolt erre a kérdésemre.

Ezt követően a romákon belüli csoportokra tértem ki. Többféle választ kaptam, három csoportba sorolták saját magukat. E csoportok a következők: rumungró, lovári és beás cigány.

3. számú diagram: A romának vallók közötti csoportmegosztás

A fenti ábra szemlélteti az arányokat. A megosztásból arra következtetek, hogy a cigány népesség nem homogén, mind kulturális, mind szociális értelemben igen sokszínű. A legtöbben Magyarországon az úgynevezett romungrók vannak. Ők teszik ki a teljes cigány népesség legalább 70-80%-át. A második csoport a lovári nyelvet beszélő cigányok. Lehet nevezni őket oláh cigányoknak is. A harmadik jelentősebb csoport, a beás cigányok, akik főleg a Dél-Dunántúlon élnek. Ők, önmagukra a cigány kifejezést használják.⁶⁸ Beás cigánynak 45% vallotta magát, lovári cigánynak 25%, míg romungrónak 15%. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek legnagyobb része beás cigánynak vallotta magát. A beás cigányok Magyarországon

⁶⁸ Szászné Szántó Andrea: *Az alternatív konfliktusfeloldás különböző formái Magyarországon-történeti modellek és napjaink megoldásai* 2012. 38-39.

főként a Dél-Dunántúlon élnek. Ebből annak kellene következnie, hogy a börtönben fogvatartottak zöme innen származik, azonban a Dél-Dunántúlról összesen az elítéltek 8%-a származik.

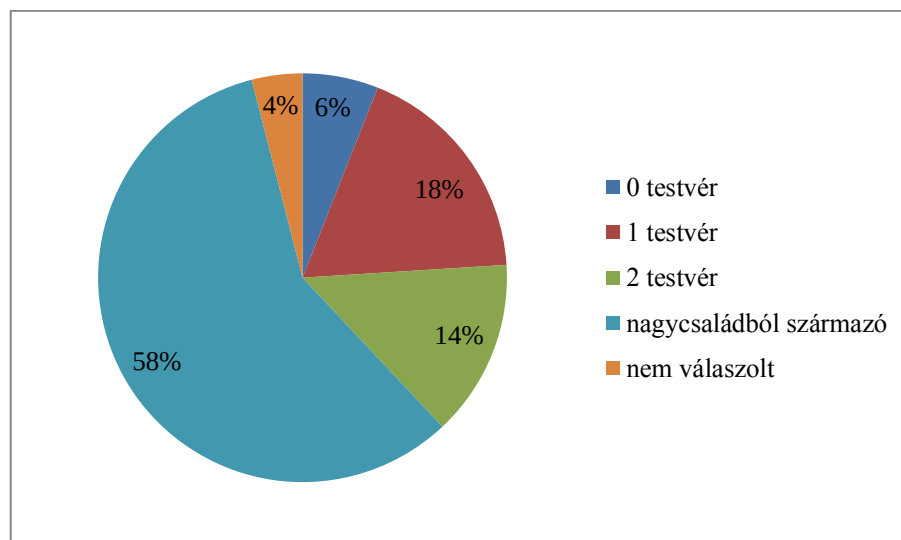
A következőkben a fogvatartottak családi állapotát vizsgáltam.

Családi állapot

Legnagyobb arányban a nőtlen állapotú elítéltek találhatók a fegyházban, ami 42%. Ezt követi az élettársi kapcsolatban élők 24%-kal, majd az elváltak aránya következik, amely 12%. A fogvatartottak 10%-a házas, 8%-a özvegy, 4% pedig nem válaszolt erre a kérdésemre.

Ezt követően egy diagramban szemléltem az elítéltek családi körülményeit, a testvéreik és a gyermekeik számát.

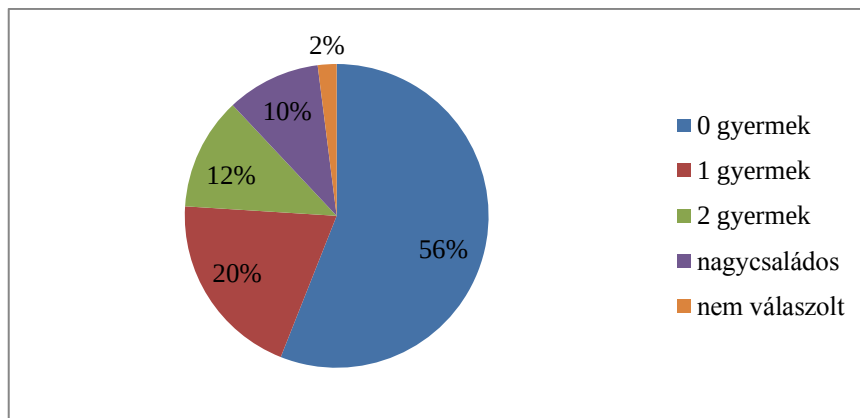
4. számú diagram: Testvéreik száma a fogvatartottaknak

Ahogy a fenti ábra mutatja, kimagasló azon személyek száma, akik nagycsaládból származnak, akiknek 3 vagy annál több testvére született, ez az arány 58%. Őket követik 18%-kal az egy testvérrel rendelkezők, akiknek 2 testvérük van 14%, valamint az egyke gyermekek 6%-kal képviseltetik magukat. Kérdésemre az kérdezettek 4%-a nem válaszolt. A válaszokból az a következtetés vonható le, hogy magas, közel 60% azon elítéltek száma, akik nagycsaládból származnak, azaz sok testvérük van. Esetükben a család védő funkciója kevésbé érvényesül, feltételezhetjük, hogy devianciára hajlamosító háttérként jelenik meg.

Következő kérdésem a gyermekeik számára vonatkozott.

5. számú diagram: Az elítéltek gyermekeinek száma

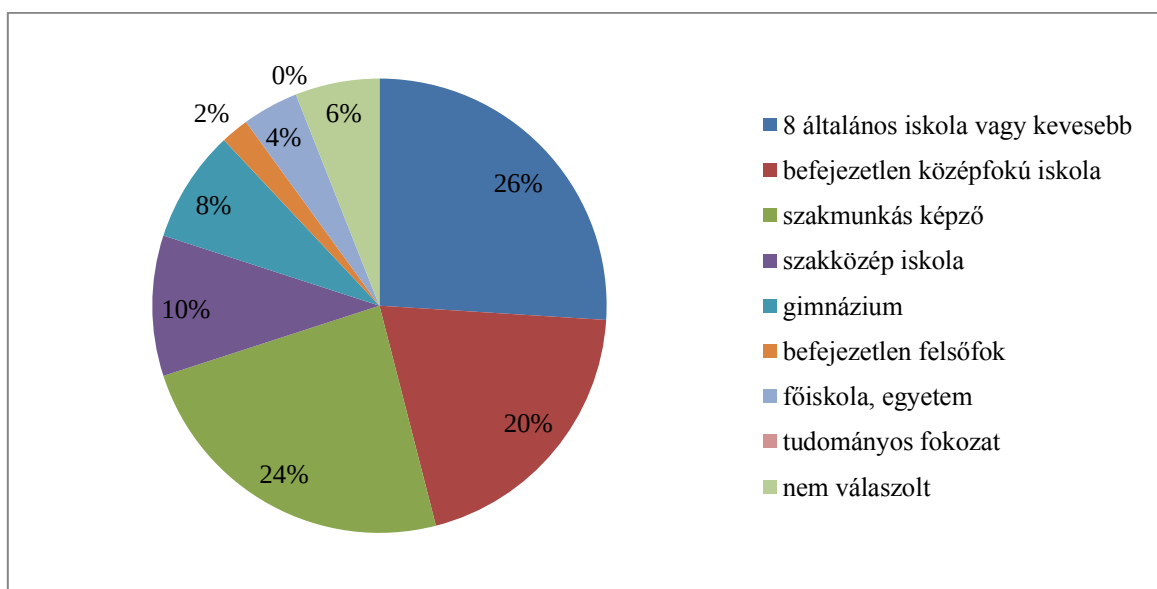

A rabok 56%-a gyermektelen. Ez következhet abból az adatból, hogy az életkori megoszlás alapján a fiatal felnőttek vannak döntő többségben a fegyházban. 20% egy gyermekes apa, 12% két gyermeket nemzett. 10%-nak van három vagy annál több gyermeke, azaz nagycsaládos. Kérdésemre 1 személy nem válaszolt, ez a fennmaradó 2%.

Képzettség

A következő két kérdésem az iskolázottságukra irányult. A válaszadók 84%-a járt óvodába, 12%-a viszont nem. 4% nem válaszolt erre a kérdésre.

6. számú diagram: Iskolai végzettség

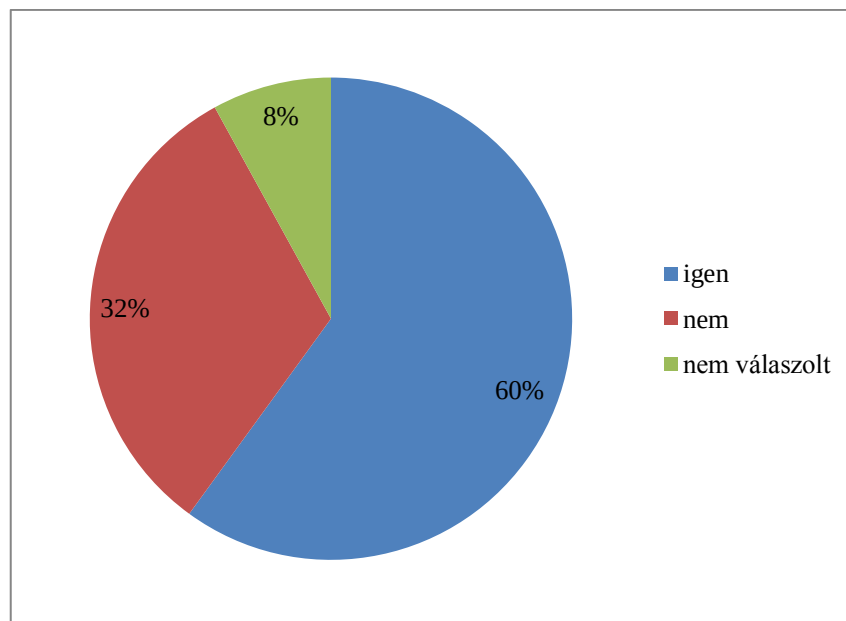

Legmagasabb arányban a 8 általános iskolával vagy annál kevesebbel rendelkezők vannak, ez a szám 26%. Mindössze 14% végzett gimnáziumot vagy ennél magasabb szintű tanulmányokat. 54% szakmunkás illetve szakközép iskolai végzettséggel rendelkezik. Kérdésemre három fő, azaz 6% nem kívánt válaszolni. Láthatjuk, hogy a megkérdezettek közel 50%-nak van olyan iskolai végzettsége, amellyel munkát vállalhat. Ezek a személyek tanultak, lehetőségük lett volna a bűnözésmentes életre, ennek ellenére ma a börtön lakói.

Családban előforduló bűnelkövetés

E kérdéseim után rátértem az elítéltek családjában előforduló bűnelkövetőkre. Elsőként arra voltam kíváncsi, hogy volt-e már a családjában olyan személy, aki volt már börtönben. Majd ez után a rokoni kapcsolatra kérdeztem rá, valamint arra, hogy e rokonnal milyen viszonyban volt gyermekkorában illetve ez a viszony mostanra hogyan változott.

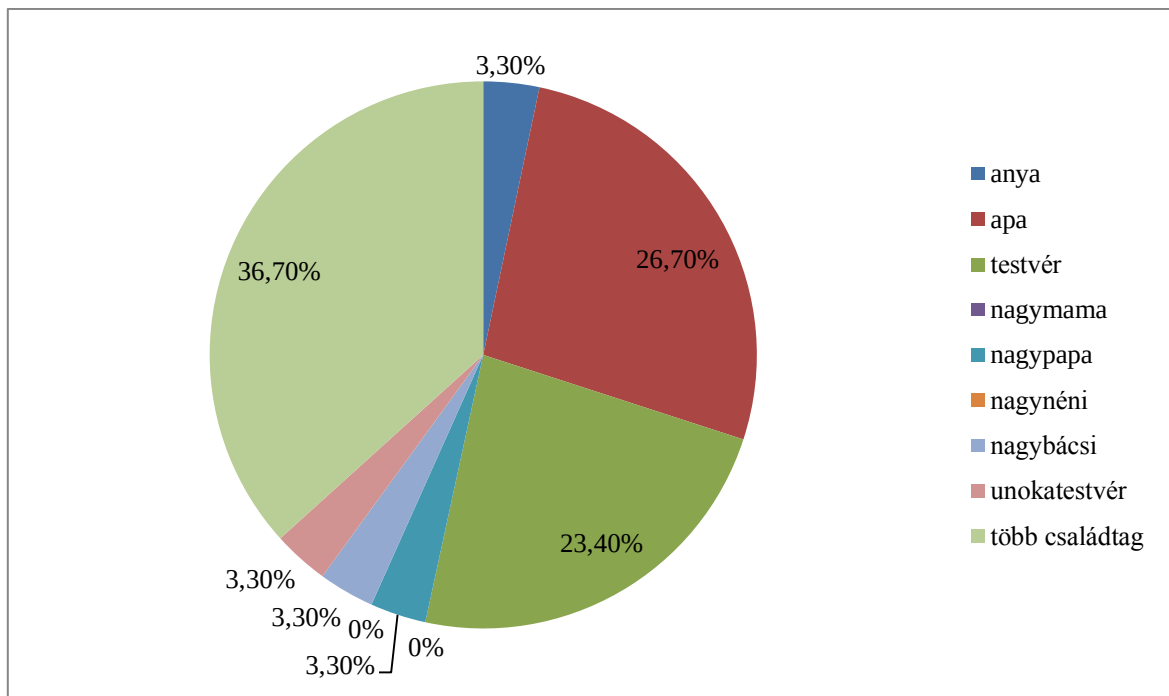
7. számú diagram: Börtönviselt rokon aránya a családban

Amint láthatjuk 30 fő, azaz 60% válaszolt igennel. Az a hipotézisem, mely szerint olyan fogvatartottak vannak többségben, akiknek a családjában előfordult már bűnelkövetés, e kérdés alapján beigazolódott. Ez abban az esetben is igaz, hogyha beleszámolom azt a 8%-ot is, akik erre a kérdésre nem kívántak válaszolni, mert feltehetően az ő családjukban is előfordult bűnelkövetés.

A következő kérdés a rokonsági fokra irányult.

8. számú diagram: Rokonsági fok

A válaszokból megállapítható, hogy azok a személyek vannak többségben, akiknek több családtagja is összeütközésbe került a törvénnyel (36,70%), őket követi azok aránya, akiknek az édesapjuk (26,70%), majd akiknek a testvérük (23,40%) volt már börtönben. A többi rokonsági fok aránya ezekhez képest elenyésző. Ezekből az adatokból levonható az a következtetés is, hogy egy családban az apai és a testvér minta meghatározó, tehát a szűk család példáját követik az emberek.

A börtönviselt rokonnal való kapcsolat

Az eddigi zárt kérdések után, feltettem három nyitott kérdést, melyek a következők voltak.

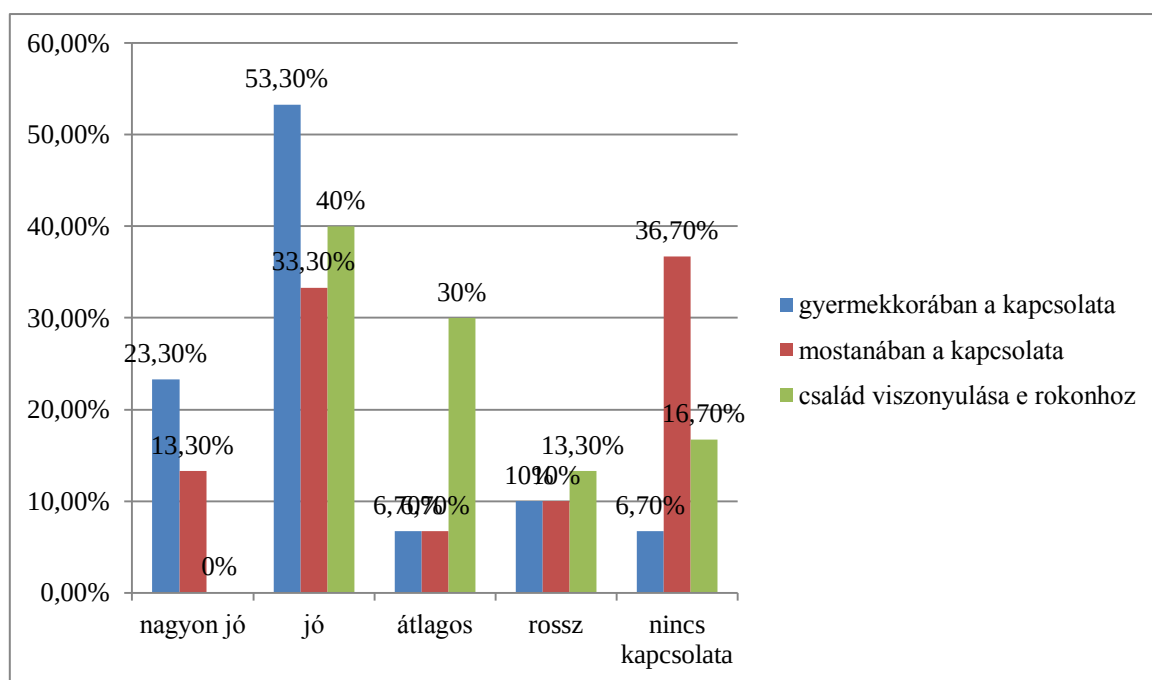
Milyen volt a kapcsolata a börtönviselt rokonával gyermekkorában?

Milyen a kapcsolata a börtönviselt rokonával mostanában?

Hogyan viszonyult családjá a börtönviselt rokonához?

A válaszokat az alábbi diagramban szemléltetem.

9. számú diagram: Kapcsolatok alakulása az évek folyamán

Az ábra alapján a következő megállapításokat teszem meg. Az elítéltek gyermekkorukban 23,3%-os arányban ítélték meg nagyon jónak a börtönviselt rokonnal, ez az arány mostani érzéseik szerint 13,3%-ra csökkent. 53,3% jó kapcsolatban volt gyermekkorában az említett rokonnal, a mai állapot szerint ez szintén csökkent, 33,3%-ra. Azok a fogvatartottak, akik gyermekkorukban átlagos kapcsolatban voltak a rokonnal, felnőtt korukban is ugyanezt a százalékot képviselik. Ugyanígy azok a személyek is, akik rossznak ítélték a gyermekkori kapcsolatot, ezt a véleményüket fenntartották. Szembetűnő, hogy 30%-kal nőtt azoknak a raboknak az aránya, akiknek jelenleg nincs kapcsolatuk ezzel a rokonukkal. A kapcsolat romlásának illetve megszűnésének oka lehet, hogy vagy elhunyt ez a családtag vagy az elítélt átgondolta kapcsolatát e rokonnal. Harmadik kérdésemre adott válaszokból az derül ki számomra, hogy a válaszadók családja 70%-ban jól, illetve átlagosan elfogadják a börtönviselt rokont, 13,3% az, amely család kevésbé teszi ezt meg és 16,7%, azoknak az aránya, ahol nincs kapcsolat a család és az említett rokon között.

Munkaviszony a börtönbe vonulás előtt

Következő három kérdésem a börtönbe vonulás előtti munkaviszonyokra vonatkozott. A büntetés megkezdése előtt az elítéltek 72%-a végzett munkát, 28%-a felelte azt, hogy nem dolgozott. Teljes munkaidőben 30,5%-uk, míg részmunkaidőben 5,6% dolgozott

alkalmazottként. Önellátó, saját vagy családi cégben 27,8% volt. Alkalmi, illetve egyéb munkát 36,1% végzett. Azok a személyek közül, akik nem dolgoztak a büntetés-végrehajtási intézetbe vonulásuk előtt 14,3% rokkantnyugdíjas volt, 21,4% tanult, 50% nem indokolta meg, hogy miért nem végzett munkát és 14,3% az egyéb kategóriát jelölte meg. A kiértékelés azt mutatja, hogy magas azoknak a száma, akik dolgoztak a börtönbe vonulásuk előtt. A munka meglepte azonban nem volt elég visszatartó erő a bűnözéstől. A másik érdekes arány a 21,4% tanuló, az ő életükben az iskolai prevenciónak, a helyi társadalomnak nagyobb szerepet kellett volna betölteni annak érdekében, hogy elkerüljék a bűnnel való találkozást.

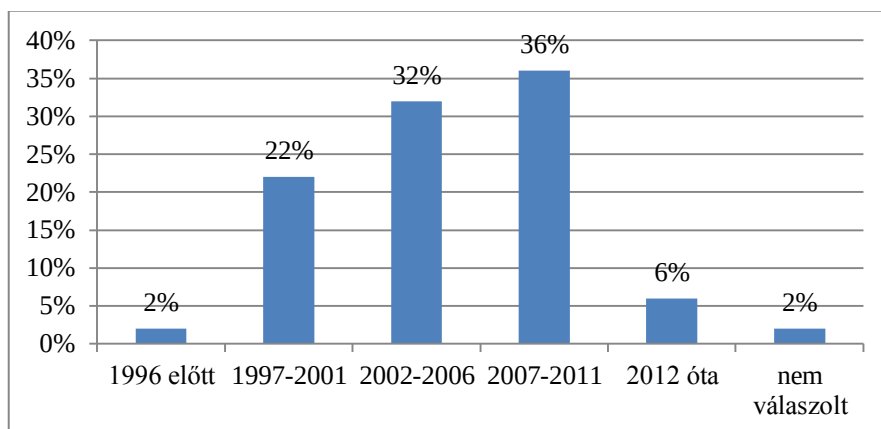
Bűnösség, ítélet

A következő kérdéscsoportban azt kívántam megvizsgálni, hogy az elítéltek elismerik-e bűnösségüket, valamint egyetértenek-e a rájuk kirótt ítélettel. Ezután arra kerestem a választ, hogy van-e összefüggés a börtönben eltöltött évek számának avval a ténnyel, hogy amennyiben lehetőség adódna egy külső személlyel beszélgetni, élnének ezzel a lehetőséggel vagy sem.

Az általam megkérdezett személyek 60%-a érzi úgy, hogy bűnt követett el, 30%-a pont ellenkezőleg, nem tartja magát bűnösnek. 6% e kérdésre azt a választ adta, hogy részben igen, 4% nem kívánt válaszolni a kérdésre. Arra a kérdésre, hogy el tudja-e fogadni a rá kirótt ítéletet 68% válaszolt nemmel, 28%-uk igennel, 4% nem válaszolt.

A börtönben eltöltött idő

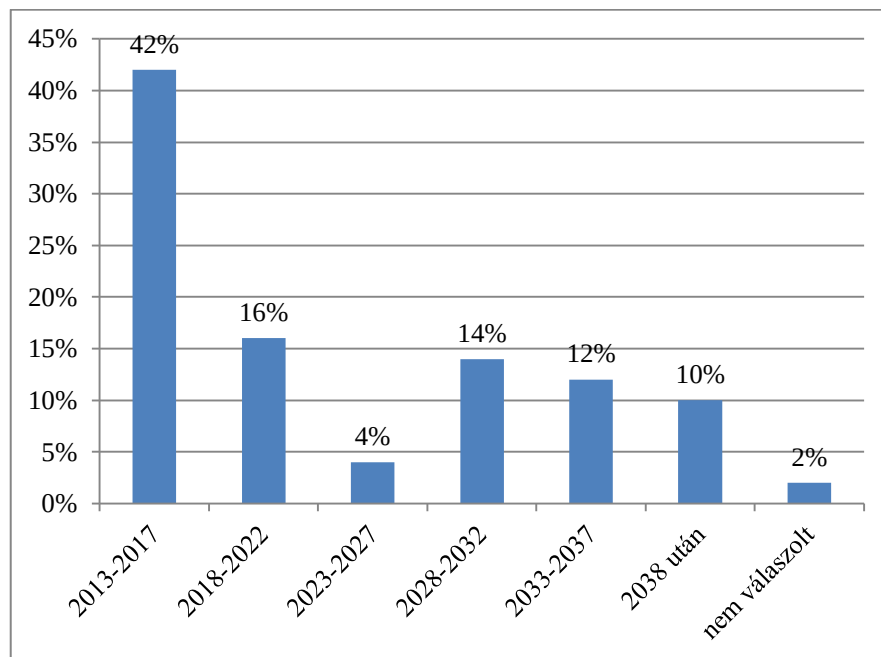
10. számú diagram: Eltöltött idő a börtön falai között

A vizsgálati csoportban a legkisebb arányban olyan személyek találhatók, akik 15 évnél régebb óta börtönben vannak. Őket követik azok a személyek, akik 11-15 éve töltik büntetésüket, az ő számuk 22%. 32%-uk 6-10 év óta, 6%-uk pedig idén került a büntetés-végrehajtási intézetbe. Legnagyobb arányban olyan elítéltek találhatók, akik 1-5 év óta raboskodnak.

A szabadulásig hátralevő idő

11. számú diagram: A szabadulásig hátralevő idő

Az általam megkérdezettek 42%-a maximum öt év múlva szabadul. Ebből következően 56%-ban vannak olyan személyek, akiknek még legalább hat évet el kell tölteniük az intézetben. Ebből az arányból 10% azoknak a száma, akiknek 25 évnél többet is várniuk kell a szabadulásra. Megközelítőleg 60% tíz éven belül szabadul, ekkor még javában az aktív korúak társadalmi munkacsoportját fogják gyarapítani. Fontos lenne felkészülnie a társadalomnak a befogadásukra mindannyiunk érdekében, valamint azért, hogy ezek a személyek ne váljanak ismét bűnelkövetőkkel.

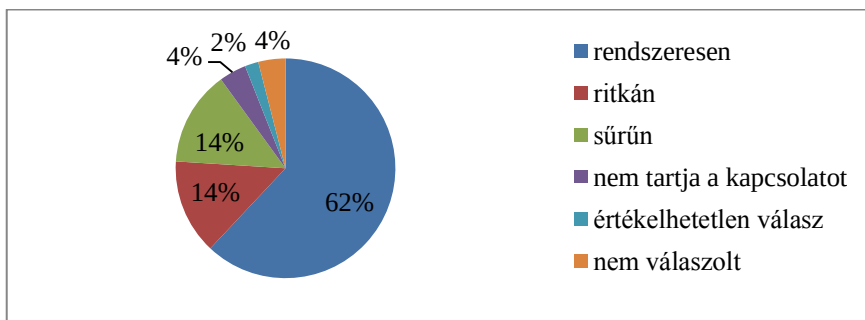
E kérdéskörön továbbmenve a kapcsolattartás formájáról és mennyiségéről kérdeztem a csoportot.

Kapcsolattartás

A bűnelkövetők 84%-a tartja a kapcsolatot a családjával. A maradék 8% elmondása szeirnt börtönben szerzett levelezőpartnerrel, az egyházzal, a szomszédjával, illetve olyan személlyel, akinek a segítségére számíthat és viszont. 4% senkivel nem tart kapcsolatot. A kérdésre szintén 4% volt azok aránya, akik nem válaszoltak e kérdésekre. Amint látható a döntő többség tartja a kapcsolatot a családjával. A család kettős funkciót tölt be az emberek életében. E két funkció egyike a védőháló, másik pedig a romboló hatás. A család védő szerepe az, hogy a családtagok az emberek problémájában segítséget tudnak nyújtani. A romboló hatás azt jelenti, hogy a rossz családi minta követendővé válhat. A bűnelkövetés után, amikor az fogvatartott a családtagoktól elzárva tölti büntetését, a romboló hatás nem érvényesül. Ez a hatás a bűnelkövetés előtt hangsúlyos, ezekben az esetekben jelenhet meg a deviancia. A védő funkció a börtönben töltött évek alatt is érvényesül, a kérdőívekből is ez derül ki, hiszen a válaszadók 84%-a támaszkodhat a családjára.

A kapcsolattartás módja a következőképpen alakul. A fogvatartottak 50%-a a kapcsolattartás összes formáját kihasználja. Ezek a levelezés, csomag fogadása, távbeszélő, illetve látogatás. 10% azoknak az aránya, akik kizárólag levélváltás útján tudják informálni magukat a külvilággal. Szintén 10% azoknak az aránya, akik a telefonáláson kívül minden egyéb módon tartja a kapcsolatot szeretteivel. 6% levelet ír és látogatót fogad, szintén 6% jelölte meg, hogy kap levelet, telefonál és fogad látogatókat is. 4% kizárólag látogatás során, 4% a levelezésen kívül minden más formában érintkezik a kapcsolattartóival. 2% azok száma, akik csak telefonálnak, szintén 2%, akit nem látogatnak és telefonon sem tudja elérni szeretteit, ugyancsak 2% aki nem ír levelet és nem kap csomagot, de látogatják és telefonon érintkeznek vele. A kérdésre 4% nem válaszolt.

12. számú diagram: A kapcsolattartás gyakorisága

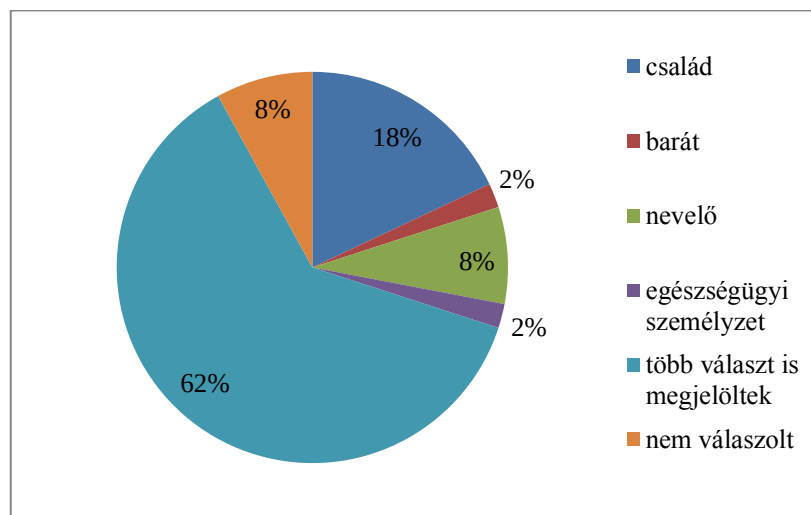
A bűnelkövetők 62%-a tartja rendszeresen a kapcsolatot valamely külső személlyel, ritkán és sűrűn 14-14%. Az elítéltek között 4% nem tart kapcsolatot senkivel, értékelhetetlen választ kaptam egy személytől, ez az arányok 2%-át teszi ki. A válaszadók 4%-a nem válaszolt kérdésemre.

Következő vizsgálódási témám a börtönbeli problémákra és annak megoldására irányult.

Börtönbeli problémák és ennek megoldása

A megkérdezettek 34%-a válaszolt úgy, hogy van a büntetés-végrehajtási intézetben problémája, 64%-a a kérdésre nemmel felelt. 2% nem adott választ. Azonban felfedeztem egy anomáliát, mivel arra a kérdésre, hogy kire számíthat e probléma megoldásában 8% kivétellel mindenki megjelölte a lehetséges válaszokból valamelyiket. E tényből arra következtettem, hogy azok a személyek is küzdenek problémával, akik az előző kérdésre úgy válaszoltak, hogy nincs megoldandó esemény az életükben. A lehetséges bejelölhető válaszok az alábbiak voltak: család, távoli rokonok, barátok, volt szomszédok, sorstársak, nevelők, szociális munkás, egészségügyi személyzet, egyházi szervezet képviselője.

13. számú diagram: Probléma megoldásához az alábbi személyekre számíthatnak az elítéltek

Kizárólag a családjával kívánja megosztani problémáit 18%. Mindössze 2% a barátjára támaszkodik krízishelyzetben. A válaszadók 8%-a a nevelőjével, 2%-a az egészségügyi személyzettel osztja meg gondjait. 62% a lehetséges válaszok közül többet is megjelölt,

tehát elmondható, hogy az elítéltek döntő többségének a szociális/társas támogatottsága kifejezetten erősnek mondható, hiszen több területről is számíthatnak arra, hogy megsegítik őket a rokonok, szakemberek. Közülük mindössze 14% érezte úgy, hogy szüksége lenne szociális munkás segítségére.

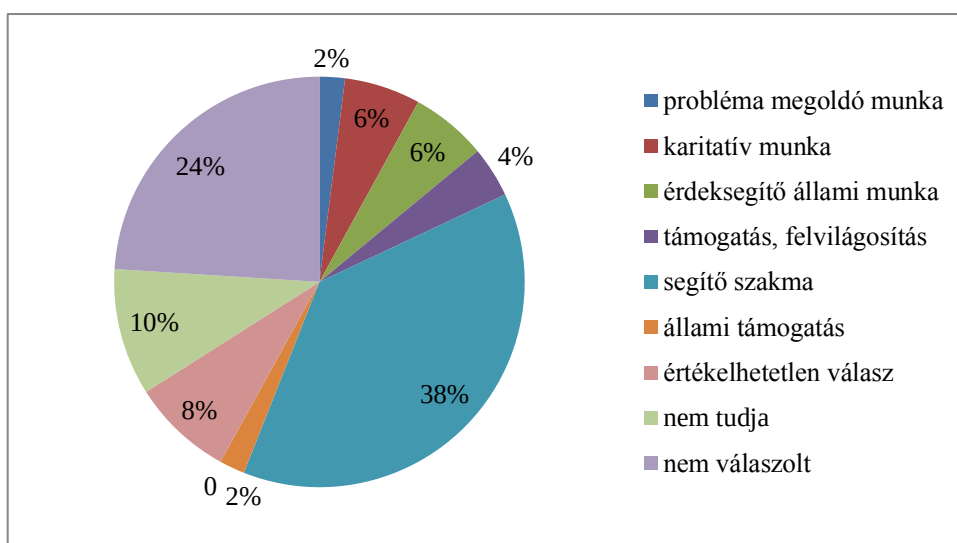
A kérdőív következő öt pontja a szociális munkára irányult.

A szociális munka

Arra voltam kíváncsi, hogy hallottak-e már a szociális munkáról, van-e elképzelésük arról, hogy mit takar e fogalom, és hogy a börtönben megjelenik-e ez a fajta tevékenység. Ezt követően azt kérdeztem, hogy igénybe venné-e szociális munkás segítségét és ezt a büntetésének melyik fázisában tartaná szükségesnek.

Az elítéltek 74%-a hallott már a szociális munkáról, míg 26%-a nem. Az arány azt mutatja, hogy a segítő szférával valamilyen szinten volt már kapcsolatuk, de hogy mégis börtönviseltek lettek arra utalhat, hogy a professzionális segítségnyújtás nem működött hatékonyan. Az igennel válaszolók 21,6%-a nem tudta felidézni, hogy hol, milyen fórumon hallott e tevékenységről. 26% nem válaszolt a kérdésemre. 13% a börtönben informálódott, 10,8%-uk iskolai tanulmányaik során, a televízióból 6,1% értesült arról, hogy van ilyen munkakör, ugyancsak 8,1% azok száma, akik karitatív szervezet, konkrétan megnevezve a Váltóság Alapítvány informált erről a témáról. 5,4% azok aránya, akiket a munkaügyi központ tájékoztatott e lehetőségről. A fennmaradó 9% elmondása szerint a lakásotthonban, a hajléktalan segítségben, polgármesteri hivatalban, drogprevenciós programban, illetve a Vöröskeresztnél szerzett tudomást. Ebben a 9%-ban egyetlen egy személytől kaptam azt a választ, hogy szociális munkás asszisztensi végzettsége van.

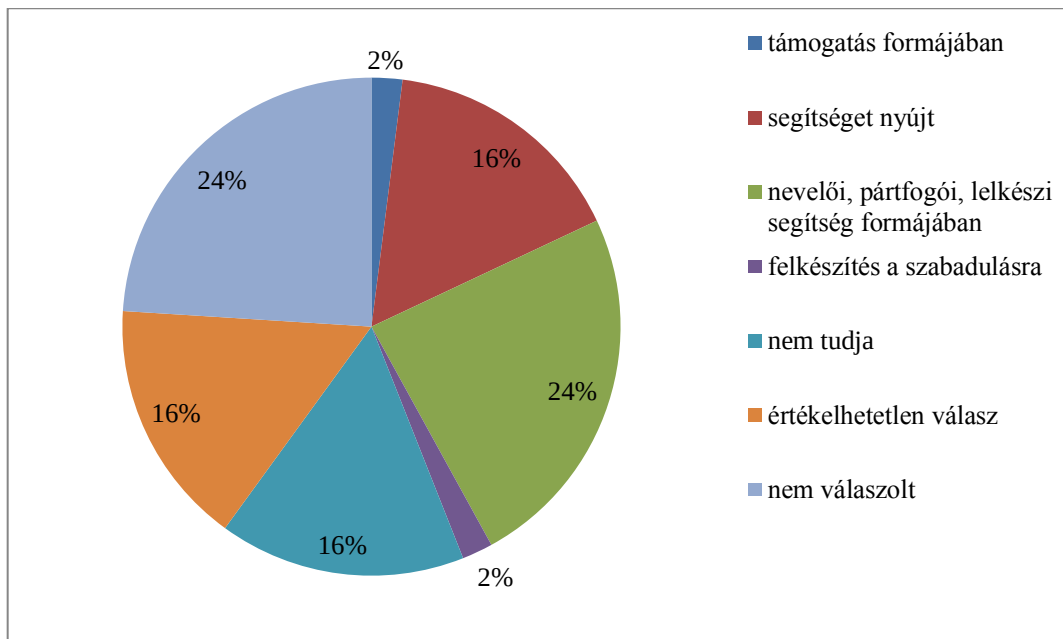
14. számú diagram: A szociális munka az elítéltek megfogalmazásában

A válaszadók 42%-a vagy nem válaszolt vagy egyértelműen meghatározta, hogy nincs tisztában e fogalommal, illetve értékelhetetlen választ adott a kérdésemre. 24% nem válaszolt erre a kérdésre, valószínűleg semmilyen információval nem rendelkeztek a kérdésemről. 10% bevallottan nem tudta definiálni a fogalmat. 8%-uk értékelhetetlen választ adott. Példaként: „Olyan mint a nyugdíj csak ez hat hónapig kapható.”, „Valaminek a segédje”. A kérdésre választ adók aránya 58%, mely a következőképpen oszlik meg. Legnagyobb az aránya azoknak, akik csak annyiban tudták a fogalmat meghatározni, hogy ez segítséget jelent a számukra, de ennél konkrétabb választ nem tudtak adni. 6% karitatív, önkéntes munkaként, szintén 6% érdeksegítő állami munkaként értelmezte. 4%-uktól azt a válasz kaptam, hogy a szociális munka, támogatást, felvilágosítást jelent. 2-2% problémamegoldásként, illetve állami támogatásként fogalmazta meg gondolatát erről a kérdésről.

Annak a hipotézisemnek az igazolása, hogy a fogvatartottak döntő többsége nincs tisztában azzal, hogy ki a szociális munkás és mivel foglalkozik a következőképpen alakul. Feltételezésem nem igazolódott be, mivel 58% tudott válaszolni a kérdésemre. Akárhogyan is határozták meg a fogalmat, a válaszadók döntő többsége tisztában volt a szakma, segítő jellegével, funkciójával. Ezt az eredményt pozitívan értékelhetjük, hiszen ha az elítélt tudja, hogy mit tartalmaz a szociális munka, a későbbiekben el tudja fogadni, ha valaki segít neki vagy melléáll, esetleg ő keres ilyen irányú kapcsolatot.

15. számú diagram: Szociális munka megjelenése a börtönben a fogvatartottak szerint

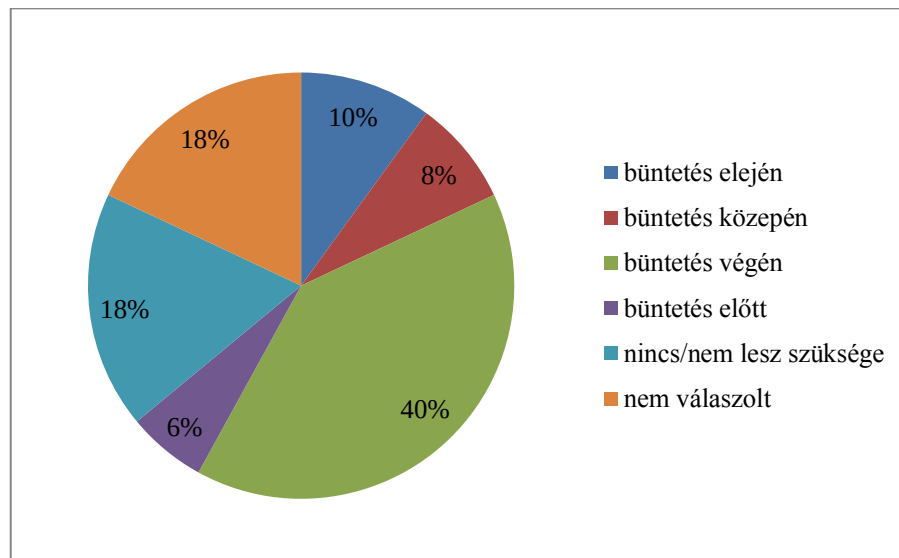
A fenti diagram alapján elmondhatom, hogy 28% tudott konkrét választ adni erre a kérdésre. 16% általános segítségnyújtásban véli felfedezni a börtönben a szociális munkát, 56% pedig vagy bevallottan nem tudja, vagy értékelhetetlen választ adott (például: „látszólagosan”, „felmérés alapján”, „egyben tapasztalja az ember”, az életvitellel kapcsolatos”) vagy egyáltalán nem válaszolt a kérdésre.

Ezt követően arról kérdeztem a csoportot, hogy ha lehetősége lenne beszélgetni egy külső, civil személlyel, azaz egy szociális munkással, élne-e a lehetőséggel. Ha igen, akkor miről?

Kérdésemre 88% igennel felelt, mindössze 12% nem szeretne külső személlyel kapcsolatot teremteni. A 12% értékelése során megállapítottam, hogy 2% azért nem élne ezzel a lehetőséggel, mert már nagyon hosszú ideje a börtön lakója és elmondása szerint élete végéig az is marad. Vele ellentétben a többi 10%, aki nemmel válaszolt, viszont vagy még csak nagyon rövid ideje lakik az intézetben vagy belátható időn belül, azaz viszonylag nem sokára (például: 2013-ban) távozhat az intézetből. Az igennel válaszoló nagy többség bármiről szívesen beszélgetne, legfőképpen a kinti, civil életéről. Egy-egy személy a perújításról, az igazságtalan döntésről, az ítéletéről, a társadalmi beilleszkedésről társalogna szívesen egy szociális munkással.

Soron következő kérdésem, hogy szüksége lenne-e szociális munkás segítségére a büntetés letöltése idején, és ha igen, annak melyik szakaszában. Az alábbi diagram ábrázolja a válaszok arányait.

16. számú diagram: A szociális munkás segítségére való igény

18% nem adott választ, ugyancsak 18% azoknak az aránya, akik szerint nincs és nem is lesz szükség ilyen irányú támogatásra. A válaszadók 64%-a igénybe venné szociális munkás támogatását a szabadságvesztés büntetés letöltése idején. 6% vélte úgy, hogy a büntetése előtt használta volna ki ezt a lehetőséget. A válaszadók 58%-a a büntetés tartama alatt érezné szükségét a szociális munkás által nyújtott segítségre. Ez az 58% a következőképpen oszlik meg: 10% a büntetés elején, 8% a büntetés közepén és 40% a büntetés végén beszélgetne szociális munkással. E hipotézisem a kérdőívek kiértékelése során beigazolódott.

V. Összefoglalás

Dolgozatom témája a bűnözés, mint deviancia, valamint a büntetés-végrehajtás világa és a szociális munka kapcsolata. Először a témám szempontjából legfontosabb fogalmakat - mint a bűn, a bűn megelőzése, a büntetés és annak célja, majd a szabadság vesztes büntetést - jártam körül.

A legfontosabb fogalmak áttekintése után a deviancia kérdéskörét vizsgáltam meg. E témában ismertettem annak funkcióit, diszfunkcióit, áttekintettem Lombroso biológiai elméletét, ezt követően érintettem a pszichológiai elméletet, a racionális elméletet, a kulturális elméletet, az anómia és a minősítési elméleteket. A következő nagyobb témakör dolgozatomban a büntetés-végrehajtás világát mutatja be, ezen belül kérdőíves kutatásom helyszínét a Szegedi Fegyház és Börtönt. A soron következő fejezetek a szociális munkáról általánosságban, és annak megjelenéséről szólnak a büntetés-végrehajtás világában. A dolgozat második része az általam összeállított kérdőívek elemzését tartalmazza. Végül összegzés, következtetésem, javaslataim zárják a munkámat.

Hipotézisek

1. Feltételezem, hogy a bűncselekményt elkövetők körében magas azoknak a száma, akiknek a családjában már volt elítélt.

E hipotézisem beigazolódott, mivel a megkérdezettek 60%-a válaszolt igennel. Ez abban az esetben is igaz, hogyha beleszámolom azt a 8%-ot is, akik erre a kérdésre nem kívántak válaszolni.

2. Feltételezem, hogy a fogvatartottak döntő többsége nincs tisztában azzal, hogy ki a szociális munkás és mivel foglalkozik.

Második hipotézisem nem igazolódott be. Az elítéltek 74%-a hallott már a szociális munkáról, míg 26%-a nem. Az igennel válaszolók 21,6%-a nem tudta felidézni, hogy hol, milyen fórumon hallott e tevékenységről. 78,4% konkrétan megnevezte, hogy honnan származnak az ismeretei.

3. Feltételezem, hogy az elítéltek nagy többségének a szabadságvesztés büntetés utolsó hónapjaiban szüksége lenne szociális munkás segítségére. 18% nem adott választ, ugyancsak 18% azoknak az aránya, akik szerint nincs és nem is lesz szüksége ilyen irányú támogatásra. A válaszadók 64%-a igénybe venné szociális munkás támogatását a szabadságvesztés büntetés letöltése idején. Ez a hipotézisem tehát a kérdőívek alapján igaznak bizonyult.

VI. Következtetések, javaslatok

Az átlagember álláspontja az, hogy a börtönökben elvetemült bűnözők vannak, akiket bezárnak azért, hogy jó útra térjenek. Azt viszont kevesen látják, hogy akik a börtönben vannak, nemcsak bűnözők, hanem áldozatok is. Lehet, hogy szülő nélkül kellett felnőniük vagy alkoholista, bántalmazó, elhanyagoló családban nőttek fel vagy esetleg szintén bűnöző családi mintát követve váltak ilyenné. Lehet, hogy egy gondatlan, pályájára alkalmatlan pedagógus mondott le róluk idejekorán és ezért lettek deviánsak. Talán a szegénységben marcangoló éhség vitte rá a lopásra, talán a kilátástalanság készítette erőszakra.

A szabadságvesztés-végrehajtásának célja, amint láttuk a dolgozatom elején az, hogy e joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy tartózkodjon újabb bűncselekmény elkövetésétől. Minél hosszabb a szabadságvesztés tartama, annál nagyobb az esély a kinti életben megvolt kapcsolatok felbomlanak. A családi, baráti kötelékek megszakadnak, de legalábbis fellazulnak a bent eltöltött idővel arányos mértékben. Amikor valaki bekerül a börtönbe, akkor ennek túléléséhez szükséges számára, hogy megtanulja a börtön szabályait és kövesse az ott kialakult normákat. Ezek a normák teljesen mások, mint amilyeneket az addigi életén követett az illető. El kell fogadnia, hogy ő egy elítélt, igazodnia kell a többi elítélthez és a börtönőrökhöz. El kell sajátítania a börtön nyelvét, a börtön szlenget. Az életének a rendje teljesen megváltozik, kialakul egy új életrend. Ezen okok miatt a börtönbüntetés eredményeképpen más lesz az a személyiség, aki kijön onnan attól, aki bement oda. Ez gyakran vezet ahhoz a tényhez, hogy nem tud beilleszkedni a szabadult a társadalomba, melynek egyenes következménye a bűnismétlés veszélye. A reintegráció elősegítésére, a bűnismétlés megelőzésére az alábbi javaslatok fogalmazódtak meg bennem.

1. Fontos lenne az ilyen krízishelyzetben lévő szabadultak részére olyan program kialakítása, ami megkönnyíti a visszailleszkedést a társadalomba, ehhez segítséget jelentene. Ez egyben segíthetné a visszaesések megelőzését is. Ebben a programban egyéni foglalkozás keretében kellene erősíteni a szabadult problémamegoldó, problémakezelő képességét. Egyénileg kellene tájékoztatni a személyre szabott lehetőségekről, segíteni kell a kialakult problémái megoldásában. E munkában fontos szerep juthatna a szociális munkásoknak. Ezt az igényt kérdőívem adatai is igazolják, hiszen a szabaduláshoz közeledve, szívesen fogadnák a szociális munkás segítségét a fogvatartottak.

2. Ma Magyarországon a börtönökben nincs jelen a szociális munkás. A gondozást a büntetés-végrehajtási intézetekben a nevelő, az utógondozást a szabadulás után a hivatásos pártfogó folytatja. A nevelő, mint a büntetés-végrehajtás alkalmazottja feladata, elsősorban a börtönben lévő megfelelő magatartás kialakítása, a pártfogó pedig felügyeletet gyakorol a szabadulás után. Mindkét személy hivatalos személy, az ő munkájukat véleményem szerint segíteni, tehermentesíteni, erősíteni tudná a civilként dolgozó szociális munkás.

3. Aki kijön a büntetés-végrehajtási intézetből, annak a személynek a visszailleszkedését a társadalomba nagymértékben megnehezíti az a tény, hogy erkölcsi bizonyítvány hiányában nagyon nehézé válik a munkába állása. Tágítani kellene azoknak a munkaköröknek a számát, amelyet e bizonyítvány hiányában elláthatnának a szabadultak. Ezen túlmenően, véleményem szerint az 1993. évi III. törvény, azaz a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény kitérhetne ezen személyekre, mint egy hátrányos helyzetű társadalmi csoportra. Őket egy rövid ideig (például: ha talált munkát a szabadult az első fizetése átvételéig) a szociális ellátórendszer részévé kellene tenni.

Irodalomjegyzék

1. A Pallas Nagy Lexikona IV. kötet Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893.
2. A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet Általános szociális munka Szerk.: Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin 2000.
3. Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába Osiris Kiadó, Budapest 2006.
4. Andorka Rudolf: Deviáns viselkedések Magyarországon – általános értelmezési keret az elidegenedés és az anómia fogalmak segítségével. In: Münnich Iván (összeáll.) – Moksony Ferenc (összeáll.): Devianciák Magyarországon Közélet Kiadó, Szeged, 1994.
5. Barabás Tünde-Dallos Endre - Irk Ferenc - Kovács Róbert - Windt Szandra: Épített környezet – bűnözés - szituációs bűnmegelőzés Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008.
6. Bereczki Zsolt (2006): A magyar büntetés – végrehajtás törvényességi felügyelete – szakmai munkájának elvei, gyakorlata. Börtönügyi Szemle 2.
7. Biestek F.: The Casework Relationship Layola University Press, Chicago 1957.
8. Blaskó Béla: Magyar büntetőjog általános rész Rejtjel Kiadó Budapest-Debrecen 2010.
9. Boros János – Csetneky László: Börtönpszichológia Rejtjel Kiadó 2002.
10. Büntetés – végrehajtási jog Rejtjel Kiadó, Budapest 2001.
11. Csáki Anikó – Mészáros Mercedes: Szociális munka a büntetés – végrehajtásban és az utógondozásban Esély 2.

12. Csillagbörtön 1885-2005 Szegedi Fegyház és Börtön, Szeged 2005.
13. Émile Durkheim: A bűnözés normális jelenség A deviancia szociológiája Szöveggyűjtemény A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke Könyvsorozata, Budapest, 1996.
14. Fekete Sándor: Deviancia és társadalom Comenius Bt. Pécs 2001.
15. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia Osiris Kiadó Budapest, 2005.
16. Gosztonyi Géza – Kerecsi Klára: A családsegítő és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben Büntetőpolitika Bűnmegelőzés ELTE Szociológiai Intézet Budapest 1994.
17. Gönczöl Katalin: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia Büntetőpolitika, bűnmegelőzés, ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai tanszéke, Budapest, 1994.
18. Kolozsi Béla: Deviancia Gondolat Kiadó, Budapest 1992.
19. Lewis Lyons: A büntetés története Magyar Könyvklub Rt. Budapest 2005.
20. Mezey Barna: Régi idők tömlőcei Büntetések, börtönök, bakók Rubicon – Ház Bt., 2010.
21. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része Korona Kiadó, Budapest, 2004.
22. Rácz József: Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok. Scientia Humana, Budapest 1998.

23. Rosta Andrea: A bűnmegelőzés elmélete LOISIR Kft., Budapest-Piliscsaba, 2006.
24. Soós Zsolt: A szociális munka alapjai Comenius Bt., Pécs 2005.
25. Strauszné Simonyi Erzsébet: Gyermek és Ifjúságvédelem Comenius Bt. Pécs 1997.
26. Szociális munkás, Szakmaismerető információs mappa Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, 2008.
27. Strauszné Simonyi Erzsébet: Gyermek és Ifjúságvédelem Comenius Bt. Pécs 1997.
28. Welch, G: An Integrated Approach to Social Work Practice. In B.W. McKendrick (ed.) Introduction to Social Work in South Africa Owen Burgless, Pinetown, 1987.

Szakdolgozatból történt hivatkozások

1. Baloghné Gábor Katalin: A gyermek állandósága biztosításának lehetséges formái Készült a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával 2001.
2. Szászné Szántó Andrea: Az alternatív konfliktusfeloldás különböző formái Magyarországon-történeti modellek és napjaink megoldásai 2012.

Törvényi hivatkozás

1. Büntető Törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény
2. 17/2003 (VI. 24.) IM rendelet
3. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
4. 1979. évi 11. törvényerejű rendelet
5. 1995. évi CVII. törvény
6. 1997. évi XXXI. törvény

Internetes hivatkozás

1. <http://atlasobscura.com/place/cesare-lombroso-s-museum-of-criminal-anthropology> (2012. augusztus 15.)
2. http://www.kimisz.gov.hu/data/cms19475/Ranga_Attilane_2009_09_24.pdf (2012. augusztus 6.)
3. <http://www.poet.hu/vers/1055> (2012. szeptember 8.)

Melléklet

Kérdőív

Tisztelt Uram!

Szász Nóra, IV. éves szociális munkás hallgató vagyok. Kutatásomat a büntetés – végrehajtás témájában készítem. Kérem segítségét, a kérdőív kitöltésével. A lehetséges válaszok közül karikázza be az Ön számára igaz állítást.

Előre is köszönöm!

1.) Állandó lakhelye börtönbe vonulása előtt:

1. Megye:.....

2. Város:.....

3. Község, falu:.....

2.) Születési éve

.....

3.) Nemzetisége

1. Magyar

2. Egyéb:.....

4.) Romának vallja magát?

1. igen

2. nem

5.) Ha igen, melyik csoportba tartozik?

.....

6.) Családi állapota

1. nőtlen, hajadon	4. elvált
2. élettársi kapcsolat	5. özvegy
3. házas	

7.) Testvérei száma

- 1. 0
- 2. 1
- 3. 2
- 4. 3
- 5. 3-nál több, és pedig:.....

8.) Gyermekai száma

- 1. 0
- 2. 1
- 3. 2
- 4. 3
- 5. 3-nál több, és pedig

9.) Járt-e óvodába?

- 1. igen
- 2. nem

10.) Legmagasabb iskolai végzettsége?

- 1. 8 általános vagy annál kevesebb
- 2. befejezetlen középfokú iskola
- 3. szakmunkásképző
- 4. szakközépiskola, technikum
- 5. gimnázium
- 6. befejezetlen felsőfokú tanulmányok (főiskola, egyetem)
- 7. főiskola, egyetem
- 8. tudományos fokozat

11.) Előfordult – e, hogy családjában valamely családtagja börtönviseltté vált?

1. igen

2. nem

12.) Ha igen, milyen rokoni szál köti e családtagjához?

1. anya

2. apa

3. testvér

4. nagymama

5. nagypapa

6. nagynéni

7. nagybácsi

8. unokatestvér

9. egyéb:.....

13.) Milyen volt kapcsolata a börtönviselt rokonával gyermekkorában?

.....

14.) Milyen a kapcsolata a börtönviselt rokonával mostanában?

.....

15.) Hogyan viszonyult családja a börtönviselt rokonához?

.....

16.) Büntetés – végrehajtási intézetbe vonulása előtt dolgozott?

1. igen

1.1. ha igen, mi volt a foglalkozása?

2. nem

2.2. ha nem, mi volt az utolsó foglalkozása?.....

17.) Ha dolgozott (több választ is bejelölhet)

1. alkalmazottként teljes munkaidőben, munkakönyvvvel
2. alkalmazott félállásban, részmunkaidőben
3. önellátóként, saját cégnél vagy családi cégnél
4. önellátóként, működési engedéllyel
5. alkalmi munkát végez
6. egyéb.....

18.) Ha nem dolgozott:

1. rokkantnyugdíjas
2. nyugdíjas
3. munkanélküli
4. háztartásbeli
5. tanuló
6. egyéb:.....

19.) Hányan élnek egy háztartásban?

.....

20.) Mennyi ideje tölti büntetését? (hónapban)

.....

21.) Milyen fokozatú büntetés – végrehajtási intézetben tölti büntetését?

.....

22.) Mikor szabadul?

.....

23.) Bűnösnek érzi magát?

1. igen
2. nem

24.) El tudja fogadni ítéletét?

1. igen
2. nem

25.) Egyetért ítéletével?

- 1. igen
- 2. nem

26.) Tenne valamit másképp, ha újrakezdhetné?

- 1. igen
- 2. nem

27.) Vannak Önnek problémái a büntetés – végrehajtási intézetben?

- 1. igen
 - 1.1. ha igen, mik?.....
- 2. nincs

28.) Kire számíthat problémája megoldásában? (több választ is megjelölhet)

- 1. családjára, közeli hozzátartozójára
- 2. távoli rokonára
- 3. barátaira
- 4. volt szomszédjaira
- 5. sorstársaira, cellatársaira
- 6. nevelőjére
- 7. szociális munkásra
- 8. egészségügyi személyzetre
- 9. egyházi szervezet képviselőjére, lelkészre

29.) Hallott – e már korábban szociális munkáról?

- 1. igen
 - 1.1. ha igen, hol?.....
- 2. nem

30.) Ön szerint mi a szociális munka?

.....
.....
.....

31.) Ön szerint hogyan jelenik meg a szociális munka a börtönben?

.....
.....
.....

32.) Ha lenne lehetősége beszélgetni egy külső, civil személlyel, beszélgetne – e?

1. igen

1.1. ha igen, miről?.....

2. nem

33.) Véleménye szerint mikor van/lesz szüksége a szociális munkás segítségére?

1. büntetés elején

4. büntetés előtt

2. büntetés közepén
szüksége

5. nincs/nem lesz

3. büntetés végén

34.) Ön kivel tartja a kapcsolatot?

.....

35.) Milyen módon? (többet is megjelölhet)

1. levelezés

2. csomag küldése és fogadása

3. távbeszélőn keresztül

4. látogatás során

36.) Milyen gyakran tartja a kapcsolatot családjával, közeli hozzátartozójával?

.....

Köszönöm a segítségét!